

Değerler ve Özerk İrade Values and Self-Determination

Prof. Dr. Suna TEVRÜZ¹ – Prof. Dr. Tülay TURGUT²

Başvuru Tarihi: 21.01.2019

Kabul Tarihi: 03.03.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, Schwartz'ın değer yapısına bağlı kalarak belirlenen temel değerlerin özerk irade teorisinin içerdiği güdüleme nedenleri ile ilişkisini incelemek, temel psikolojik ihtiyaçlar, özerk irade (karar verme özerkliği, farkındalık) ile ilişkisini aramak ve hangi değer boyutlarının mutlulukla ilişkili olduğunu görmektir. 1103 üniversite öğrencisinin katıldığı araştırmada değer ölçeği (28 etik, 29 emik madde) özerk irade, temel psikolojik ihtiyaçlar, güdülenme nedenleri ve öznel mutluluk ölçekleri kullanılmıştır. Değerlerin Schwartz değer yapısına uygunluğu proxscal ile, güdülenme nedenlerine verilen cevaplar ki-kare ile incelenmiştir. Değer boyutları ile özerk irade, temel psikolojik ihtiyaçlar ve mutluluk arasındaki ilişkiler için regresyon analizi kullanılmıştır. Proxscal analizi, değer yapısına genel olarak uygun bir sonuç vermekle beraber sapmalar da göstermiştir ve en önemli sapma güvenlik değerinin yapının tam ortasında ayrı bir alan oluşturmasıdır. Dolayısıyla güvenlik, 5.değer faktörü olarak analize girmiştir. Ayrıca, karşıt değerler arasında karşıtlık görülmemiştir. İç kaynaklı güdülenme nedeni en çok değişime açıklık boyutunda olmuş ve bu değer mutlulukla da en yakın ilişkiyi kurmuştur. İlişkisellik ihtiyacı, karar verme özerkliğine katkıda bulunmamaktadır. Öte yandan değişime açıklık değerine en yüksek katkıyı karar verme özerkliği yapmaktadır. Farkındalık kendini-üstünleme dışındaki tüm değerlerle ilişki kurmuştur. Değer yapısından olan sapmalarla ilgili bulgular ve özerk iradenin değerlerle ilişkisi son bölümde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özerk İrade, Temel Psikolojik İhtiyaçlar, Güdülenme, Mutluluk, Değerler

Abstract

The purpose of this study is to find out the relation of self-determination (perceived choice and awareness), basic psychological needs, and happiness with life values (inspected according to Schwartz's value structure), and to search the values' motivating-reasons. 1103 university students responded the motivating-reasons, life-value (28-etic and 29-emic items), self-determination, basic psychological needs, and subjective happiness scales. Structure of values is inspected by proxscal. Chi-square analysis is used for responses given to motivating-reasons scale.

¹ Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi Örgütsel Davranış Bilim Dalı, sutev37@yahoo.com.tr, ORCID: 0000 0003 1410 4575

² Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi Örgütsel Davranış Bilim Dalı, tturgut@marmara.edu.tr, ORCID: 0000 0002 6022 1652

Relation of values with self-determination, basic psychological needs and happiness is analyzed with regression. Proxscal analysis in general gave comparative results, but with some deviations. The most important deviations were with security value, which located individually at the center of the value structure; so, security is analyzed as a fifth value factor. Another deviation was with the non-supporting result of opposite pole-contradiction principle. The motivating reason for openness to change is intrinsic; this value has the highest relation with happiness. Relatedness-need contributes to all value dimensions, but not to perceived choice. However, perceived choice has the highest relation with openness to change. Awareness contributes to all value dimensions except self-enhancement. The deviations, and relation between self-determination and values are discussed at the discussion section.

Keywords: *Self-Determination, Basic Psychological Needs, Motivation, Happiness, Values*

Giriş

Değerler, yaşamımızda bize rehberlik eden ölçütlerdir. Bizim için neyin önemli olduğunu, ulaşmak istediğimiz amaçların neler olduğunu işaret eder; dolayısıyla güdüleyicidir. Çeşitli çalışmalarla hemen hemen evrensel olduğu belirtilen 10 tip değerın güdü içeriklerinin farklı olduğu ileri sürülür (Schwartz ve Bilsky, 1987, 1990; Schwartz, 1992, 1994). Güdüler genellikle iç-kaynaklı (intrinsic) ve dış-kaynaklı özellikleriyle ele alınır. Ancak yapılan çalışmalarla dış-kaynaklı olanların farklı güdüsel nedenlerden dolayı farklı çeşitleri olduğu ortaya konmuş ve bunların *özerk irade*³ (self-determination) ile olan bağı incelenmiştir (Deci ve Ryan, 1987; Ryan ve Deci, 2000^{a,b}).

İşte biz de bu çalışmamızda ilkönce temel değerlerin hangi tip güdülenme nedenine sahip olduğunu inceledik. Daha sonra, emik⁴ bir yaklaşımla geliştirdiğimiz (Tevrüz, Turgut ve Çinko, 2010) ve Schwartz'ın 10 temel değeriyle bütünleştirdiğimiz Çalışma/Başarı değerleri ölçeğine (Tevrüz, Turgut ve Çinko, 2015) bu defa Schwartz ve arkadaşlarının (2012) ek maddelerle genişletmiş oldukları Portre Değerler Ölçeğinin (PVQ) bazı maddelerini de katarak çok boyutlu bir ölçekleme metodu olan proxscal ile inceledik ve elde edilen değer boyutlarının Özerk İrade değişkenleri ile ilişkisini araştırdık.

³ Kendi seçtiği gibi yaşama, davranma, karar verme anlamına gelen "self-determination" (www.dictionary.com) Türkçede "özerk benlik, öz belirleme, kendini yönetme" gibi çeşitli şekillerde kullanılmaktadır (Ersoy-Kart ve Güldü, 2008; Cihangir-Çankaya, 2009; Tevrüz vd., Calp ve Bacanlı, 2016). Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü olarak tanımlanan "irade" kavramının (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 11.Baskı, 2011), özerkliği vurgulayan teorik açıklamaya daha uygun olduğu düşüncesiyle self-determination'ın Türkçe karşılığı olarak "özerk irade" terimini kullanmayı tercih ettik.

⁴ Sosyal bilimlerde değişkenler farklı yaklaşımlarla ele alınabilir. Emik, incelenen değişkene içerden bakan bir yaklaşım olup belli bir kültürün o kültüre has prensiplerini belirlemeye çalışır. Etik yaklaşım ise bir değişkenin evrensel özelliklerini belirlemeye ve farklı kültürler arasında genelleme yaparak teori geliştirmeye çalışır.

Bireysel Değerler

Bu çalışmada değerlerin incelenmesinde Schwartz teorisindeki değer yapısı esas alındığı için Schwartz modeli hakkında kısa bilgi vermek yararlı olacaktır. Schwartz değerler teorisinde 10 temel değer, güdüleyici amaçların benzerlik ve farklılıklarına göre dairesel bir yapı içinde, zıt uçlu iki boyutta dizilirler. Bu diziliş, güdüsel benzerlik-farklılık dizgisine uygun bir yapı oluşturur (Schwartz, 1999, 2007, 2015; Schwartz, Cieciuch, Vecchione, Davidov vd., 2012). On temel değer içinde kavramsal genişliğe sahip olanlar, daha sonraki çalışmalarda daha ince ayrımlarla tanımlanarak değer sayısı ilk önce 15'e (Cieciuch ve Schwartz, 2012) ve sonra 19'a (Schwartz vd., 2012)⁵ çıkarılmıştır.

Karşıt değerlere sahip boyutların biri *kendini üstünleme-kendini aşma* (self-enhancement-self-transcendence) diğeri de *değişime açıklık-muhafazakârlık* (openness to change-conservation) olmak üzere dört üst değer oluşur. Kendini-üstünlemeye karşı kendini aşma değerleri başkalarının iyilik ve esenliğini önemseyen iyilikseverlik, evrensellik değerlerini içerirken, diğeri kendine dönük, başarılı ve hâkim durumda olmayla ilgili güç, başarı değerlerinden oluşur. Öte yandan, değişime açıklığa karşı muhafazakârlık değerleri güven içinde olmayı, düzeni, geçmişi korumayı ve yaşamını geçirdiği çevre/ortam içinde kendine sınır koymayı ifade eden güvenlik, gelenek, uyma değerlerini içerirken, karşıt ucu bağımsız düşünmeyi ve değişikliklere hazır olmayı ifade eden kendini yönlendirme, uyarılma, keyif değerlerinden oluşur (Schwartz, 2015). Eğer kişi için karşıt uçların birinin önceliği var ise diğer uçtaki değerlerin önemi düşük olur. Mesela eğer güç değeri kişi için çok önemliyse, karşıt uçtaki iyilikseverlik veya evrenselliğin pek önemi yoktur, yani aralarındaki korelatif ilişki ya çok düşük veya negatiftir. Ancak Türkiye'de üniversite öğrencileri ve farklı alanlarda çalışanlar ile "çalışma/başarı amaçları" konusunda yapılan çalışmalardan çıkan değerlerin (Tevrüz,1995; Turgut ve Tevrüz, 2003; Tevrüz ve Turgut, 2004; Tevrüz vd., 2010) Schwartz değerleriyle birleştirilerek uygulanan çalışmadan çıkan sonuçlar, boyut uçlarından kendini üstünleme-kendini aşma arasındaki karşıtılığı desteklerken, muhafazakârlık-değişime açıklık arasındaki karşıtılığı desteklememiştir (Tevrüz vd., 2015). Bu gibi bulguların mümkün olduğunu savunan görüşler vardır. Bakan (1966) yaşam içinde insanların hem bir sosyal çevreyi paylaştıkları (communion), hem de kendi amaç ve kararlarına sahip oldukları (agentic) tezini savunur. Bunlar, insanın iki temel yaşam şeklidir. Bunların birbirlerinden bağımsız olmadıkları, hatta birbirlerinin aşırılıklarını yumuşattıkları, meselâ eğer aşırı tahakküm sevecenlikle yumuşatılmamışsa, bunun hem kişinin kendisine, hem de iletişim kurduğu insanlara zarar vereceği ileri sürülür (Abele ve Wojciszke, 2014).

Schwartz'ın değer ölçeklerinden Portre Değerler Ölçeği (Portrait Value Questionnaire –PVQ) daha sonraları yeni ek maddelerle ve her bir ifade tek cümleler haline getirilerek genişletilmiştir (Schwartz vd., 2012). Bu çalışmamızın amaçlarından biri Amaç/Başarı Değerleri ölçeğini Schwartz'ın genişletilmiş ölçeğinin ek maddeleriyle birleştirdikten sonra elde edilen sonuçları Proxscal analiziyle incelemektir.

⁵ Çeşitlendirilen değerler: Kendini Yönlendirme (düşünce-eylem), Güç (kaynaklar-başatlık), Uyma (kural-kişiler arası), güvenlik (bireysel-toplumsal) ve İyilikseverlik (koruma-güvenilirlik) ikiye; Evrensellik üçe (sosyal adalet-doğa-hoşgörü) ayrılmıştır. Ayrıca Görünüştü kurtarma (Face) ve Alçak gönüllülük (Humility) ile ilgili maddeler eklenmiştir (Değerlerin Türkçe karşılıklarının alındığı kaynak: Türk Smith, 2017).

Schwartz modelinde değerler güdüleyici amaçlarına göre farklı özelliklere sahiptir. Meselâ kendini-üstünleme ve değişime açık olma birey odaklıdır. Kendini-aşma ve muhafazakârlık ise sosyal odaklıdır. Bir kısmı sakınma amaçlıdır; temelinde kaygı vardır (muhafazakârlık ve kendini üstünleme gibi). Bir kısmı gelişme ve yardım amaçlıdır, kaygı yoktur (değişime açık olma ve kendini aşma gibi) (Schwartz, 2012). Bütün bu unsurlar değerlerin amaçlarına ve özelliklerine göre, farklı nedenlerden dolayı benimsenebileceğini ve özerk irade teorisinde ele alınan farklı tip güdülenmelere maruz kalabileceklerini işaret etmektedir.

Özerk İrade Teorisine Göre Güdü Tipleri

Deci ve Ryan (1985, 1987; Gagne ve Deci, 2005; Ryan ve Deci, 2008) *dış-kaynaklı güdülenmenin* (extrinsic motivation), eylem özerkliğine sahip, yaşam zevkinin ve canlılığın kaynağı olan *iç-kaynaklı güdülenme* (intrinsic motivation) ilişkisini incelerken bazı dış-kaynaklı güdülenmelerin iç-kaynaklı güdülenmeyi andırdığını, ama bu benzerliklerin farklı derecelerde olduğuna dikkati çeker (Deci, 1971; Deci ve Ryan, 1980, 1985, 1987; Deci, Koestner ve Ryan, 1999; Gagne ve Deci, 2005; Ryan ve Deci, 2008). Bu farklılıkların güdülenme nedenlerine bağlı olduğu, dıştaki hedefi *özümseyip* (assimilation) *içselleştirdikçe* (internalization) kişinin giderek daha fazla özerklik (autonomy) kazandığı ve hedef yönünde yaptığı davranışları kendinin ayarlamaya başladığı görülür. Ayarlama derecesine göre, farklı nedenlere bağlı olan dört tip dış-kaynaklı güdülenme ortaya çıkar.

Eğer kişi sırf ceza almamak veya sırf ödül almak nedeniyle bir işi yapıyorsa, özerkliğin en düşük olduğu *dıştan ayarlanma* (external regulation) durumudur bu, çünkü davranışın nedeni kişinin dışındadır. Eğer kişi ayıplanmamak, mahcup düşmemek, ilgi görmek nedeniyle eylemde bulunuyorsa *yansıtılmalı ayarlama* (introjected regulation) devreye girer. Bu tip güdülenmede sosyal kabul görme ile benlik-değerinin zedelenme tehlikesinin çatışması önemli bir yer tutar. Bu gibi durumlarda kişi ikilemde kalır; ya istediği gibi yapıp özerkliğini yaşayacak ama ilişkileri zedelenecektir veya istenileni yapıp ilişkisini koruyacak ama özerkliğini kaybedecektir. Her iki durumda da en azından sonuçlardan birini seçme şansı ondadır. Dolayısıyla dıştan ayarlanmaya göre, davranışın nedeni az da olsa kişiye de bağlanmıştır (Niemic, Ryan ve Brown, 2008). *Özdeşleşme ayarı* (identified regulation) ile birlikte özerklikte artış olur. Bu tip güdülenmede kişi yapılacak olan eylemin sebebini ve önemini fark eder, özümser ve içselleştirmeye başlar (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000b). Böylece davranış ayarını kendine doğru biraz daha genişletir. Meselâ eğer bazı sosyal normların, inanışların veya geleneklerin doğru olduğuna veya belli bir görevin önemli olduğuna ve düzeni koruması nedeniyle yapılması gerektiğine inanılıyorsa bu yöndeki davranışlarda özdeşleşme ayarı işliyor demektir. Normlar, kurallar ve o kurallara göre davranma talebi dıştadır ama önemseyip önemsememek bize ait olduğu için bu yöndeki davranışlarda özerkliği arttıran bir durumdur. Dördüncü dış-kaynaklı güdülenme, iç-kaynaklı güdülenmeye en benzer ve en yakın olanı ve belki de kişiyi iç-kaynaklı güdülenmeye götürecek olanıdır. Buna *bütünleşme ayarı* (integrated regulation) adı verilir; kişi, önem verdiği şeyi artık kendine mal etmiş, kendisi ile bütünleştirmiştir. Meselâ spor yapma davranışını ele alacak olursak, eğer kişi spor yapmanın önemine inandığı gibi aynı zamanda spor yaparken bilhassa nelerin üzerinde durması gerektiğini, hangi hareketlerin kendisini daha fazla geliştireceğini, başka ne gibi faydalarının olduğunu gözden geçirip bir değerlendirme yaptıktan, sahip olduğu başka değerlerle (sağlık, canlılık, sosyal ilişkiler vs. gibi), ilişkilendirdikten sonra

spor yapıyorsa, o kişinin kendi kararlarını verme özerkliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü kişi artık kendi istediği bir sonucu, tüm özellikleri ve ilişkileri içinde ele almakta, incelemekte ve kararını vermektedir. İç kaynaklı güdülenmeden farklıdır çünkü nedenler halâ dışardadır, davranışın kendisinde değildir. Yani o işi sırf o eylemi yapmaktan zevk aldığı, heyecan duyduğu için değil, kişiliğini tanımlayan, onunla bütünleşmiş olan bir olgu olduğu için yapmaktadır. Bütünleşme ayarı, öz denetimin en fazla kullanıldığı dış-kaynaklı güdülenmedir ve iç-kaynaklı güdülenme kadar enerji verip gelişme yolunu açar (Ryan ve Deci, 2000^{ab}).

Değerlere dönecek olursak, bunların farklı amaçlara sahip olduğunu ve buna göre yapılandığını görüyoruz. Bir kısmı gelişme, bir kısmı sakınma amaçlı, bazılarında kaygı var, bazılarında yok, bazıları kendine dönük, bazıları çevreye ve başkalarına dönük. Bütün bu farklılıklar, amaçların hangi tip güdülenmeyle ilişkisi olduğu merakını uyandırmaktadır. İşte bu çalışmanın ilk amacı güdüleyici amaçlara sahip olan bireysel değerlerin hangi tip güdüleme nedenine sahip olduğunu görmektir.

Değerlerin güdüleyici olması, yapısını belirleyen prensiplerin onları birbirinden farklılaştırması, güdülenme nedenlerinin farklı özerklik seviyeleri ile bir arada düşünüldüğü zaman, her ikisi de bireye dönük olmasına rağmen; şöyle bir tahmin yapmak mümkün olabilir: *Varsayım-1. Kendini üstünlemenin özerkliği en düşük dış-kaynaklı nedene, değişime açıklığın ise özerkliği en yüksek iç-kaynaklı nedene sahip olacağını varsayabiliriz.*

Özerk İrade Teorisinde Üç Temel İhtiyaç ve Özerklik

Özerk irade teorisinde, güdü nedenleri üç temel ihtiyacın doyurulmasına ve ihtiyaç doyumunun *karar verme özerkliği ve farkındalıkla* olan ilişkisine bağlanarak tartışılır (Niemic, Ryan ve Brown, 2008). Biz de bu çalışmada özerk iradeyi, karar verme özerkliği ve farkındalıkla ölçtük. Deci ve Ryan (2000) olumlu etkilerinden dolayı iç-kaynaklı güdülenme üzerinde daha çok dururlar. İç-kaynaklı güdülenme, bilişsel ve sosyal gelişim için elzem olduğu kadar, yaşamdan zevk almanın, özerkliği yaşamının verdiği canlılığın (Ryan ve Deci, 2008) ve mutluluğun da kaynağıdır. Ancak bunun için ön-şart üç temel ihtiyacın doyurularak özerk iradenin kazanılmasıdır. İhtiyaçlar, *özerklik* (autonomy), *yetkinlik* (competence) ve *ilişkisellik* (relatedness) (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000^{ab}). *Özerklik*, insanın kendi davranışlarının seçimini, yönünü ve seyrini kendinin ayarlamasıdır. *Yetkinlik*, insanın kapasitelerini kullanma imkanına sahip olduğuna, bunları gerçekleştirebileceğine inanması ve etkileşimlerinde etkili olabilmesidir. *İlişkisellik*, insanın sosyal ilişki içinde sevme-sevilme, aidiyet duygusu ve birlikteliği yaşamasıdır. Bu ihtiyaçların hepsi doğuştandır ve evrenseldir ama sosyal ortamın bunları beslemesi gerekir ve bu açıdan ilişkisellik önem kazanır. Araştırmalar, ilişkilerin nitelikli olduğu durumlarda yalnız ilişkisellik ihtiyacında değil aynı zamanda özerklik ve yetkinlik ihtiyaçlarında da doyum yaşandığını göstermektedir (Deci ve Ryan, 2000). Bu ihtiyaçları doyurulanların yaşamdan daha fazla memnun oldukları, genel *mutluluğun* bu kişilerde daha yüksek olduğu ve özerk iradelerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Ryan ve Deci, 2000^{ab}; Deci ve Ryan, 2000). Ancak, her bir ihtiyacın katkı derecesi hakkında bilgi yoktur. Bu durum, ihtiyaçların ne oranda özerk iradeye katkı yaptığını bir araştırma sorusu olarak ele almamıza yol açtı.

Daha sonra yapılan araştırmalar, *mindfulness* (düşünceli, dikkatli, uyanık olmak) olarak kavramlaştırılan *farkındalığın* da (*awareness*) özerklikle ilişkili olduğunu gösterir (Brown ve Ryan, 2003). Bizim “gerçek” ile olan doğrudan temasımız, farkındalığımız sayesinde olur. Farkındalık, herhangi olumlu/olumsuz çevresel veya somatik bir yaşantıyı yorumlamadan ve yargılamadan, tarafsız olarak görebilmek ve böylece dikkatten kaçan olguların da açığa çıkmasına fırsat vermektir (Brown, Ryan ve Creswell, 2007). İnsanı taraf olmaya yönlendiren değerlendirme, kıyaslama, sınıflandırma gibi süreçler *farkındalık*’ta yaşanmadığı için ve çevreden veya kendi tutum, inanç ve önyargılarından bilgi gelmediği için o anda yaşanan şeyle ilgili tüm girdiler sadece o anki gerçeklerdir. Dolayısıyla, kişi gerçeği çıplak bir biçimde görüp gerçeği çarpıtabilecek etkilere maruz kalmadan ne yapacağına, nasıl yapacağına kendi karar verme imkânına kavuşur. Böylece farkındalık, özerk irade teorisinin ve dolayısıyla iç-kaynaklı güdülenmenin önemli bir değişkeni olur.

İşte ikinci amacımız Türkiye’de geliştirilmiş olan ve evrensel değerlerin güdüsel amaçlarıyla birleştirilerek uygulanan Yaşam-Amacı Değerleri (YAD)⁶ adını verdiğimiz değerlerin bu ihtiyaçların doyumu, özerk irade ve mutlulukla ilişkisini aramaktır. Buraya kadar değerler ve özerk irade hakkında edindiğimiz bilgilere dayanarak bazı varsayımlar geliştirebiliriz.

Varsayım-2: İhtiyaç-değer ilişkisi. Değerlere dönecek olursak; kendini-üstünleme ve muhafazakârlık değerleri sakinme amaçlı ve kaygı kaynaklı olurken, kendini-aşma ve değişime açıklık değerleri gelişme amaçlıdır ve kaygı yoktur (Schwartz, 2015). Özerkliğini kazanmış ve temel ihtiyaçlar bakımından doyurulmuş olmanın kaygı ile ters orantılı olduğu kabul edilecek olursa: *değişime açıklık ve kendini aşma değerlerinin, özerklik ve yetkinlik ihtiyaçlarıyla olan ilişkisinin muhafazakârlık ve kendini üstünleme değerlerine göre daha güçlü olacağını varsaymak mümkün.* Öte yandan kişiler arası ilişki ağırlıklı olan kültürümüzde ilişkisellik ihtiyacı doyumunun, sosyal odaklı olan muhafazakârlığa ve kendini aşmaya olan katkısının diğer değerlere olan katkısından daha fazla olacağı düşüncesindeyiz.

Varsayım-3: Özerk irade-değer ilişkisi. Özerk irade faktörleri açısından değerlere baktığımızda, yenilik, öğrenme, gelişme ve hareket amaçlı olan değişime açıklığın karar verme özerkliği ve farkındalık ile olan ilişkisinin diğer değerlere göre daha yüksek olması beklenir. Kendini aşma değeri ise başkalarının esenliği ile ilgili olduğu için, yardım ihtiyacı taleplerinin ve bu talepleri yaratan ortamların farkına varmak önemli olmaktadır; dolayısıyla farkındalıkla ilişkisinin diğer değerlere göre daha güçlü olması beklenir.

Varsayım-4: Değer-mutluluk ilişkisi. Üç temel ihtiyaçla beslenen özerk iradenin canlılık, keyif, gelişim, yaşam zevki ve mutluluk getirdiği ileri sürülür (Deci ve Ryan, 2000; Ryan ve Deci, 2000). *Bu durumda mutlulukla en yüksek ilişkiyi, üç temel ihtiyaçla ve özerk irade değişkenleriyle en yakın bağlantısı olan değerlerin kurması beklenir.*

⁶ Daha önce Türkiye’de çalışma ve başarı amaçları için geliştirilmiş olan değerler ölçeği (Tevrüz vd., 2010), daha sonra Schwartz değerleriyle birleştirilmiş ve emik değerlerin etik değerlerle bütünleştirilmiş bu ölçeğe Yaşam Amacı Değerleri (YAD) adı verilmiştir (Tevrüz vd., 2015).

Metot**Örnekleme ve Uygulama**

Araştırmanın örneklemini ağırlıklı olarak İstanbul (%75.2) olmak üzere Sakarya (%15.2) ve Tokat'da (%9.6) okuyan toplam 1103 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Devlet (n = 459, %41.6) ve Vakıf (n = 644, %58.4) üniversitelerinde okuyan katılımcıların yaşları 17 ile 29 (ortalama = 21; ss = 2) arasında değişmekte olup %65.2'si (n = 719) kadın, %34.5'i (n = 380) erkektir. Ayrıca, katılımcıların ekonomik durumlarına göre dağılımları incelendiğinde %39.3'ünün (n = 434) rahat harcama yapabildiği, %59.3'nün (n = 654) ise zor harcama yapabildiği görülmüştür. Katılımcıların araştırmaya katılımı gönüllülük esasına dayalı olmuştur ve ölçekleri sınıf ortamında cevaplamışlardır. Ölçeklerin kapak sayfasında araştırmanın amacı açıklanmış, isim yazılmaması vurgulanmış ve cevapların sadece bilimsel amaçla kullanılacağı bilgisi verilmiştir.

İki aylık süre zarfında toplam 1400 anket dağıtılmış, 1103 anket geri toplanmıştır; böylece geri dönüş oranı %78.79 olmuştur. Bununla beraber, bazı katılımcılar bazı ölçeklerdeki bazı maddeleri cevapsız bıraktıkları için analizler uygulanırken ilgili ölçeklerde cevapsız maddesi olan katılımcılar elenmiştir.

Ölçüm Araçları

Bu çalışmada beş ölçüm aracı kullanılmıştır: Güdülenme nedenleri ölçeği, ihtiyaçlar ölçeği, özerk iradeyi oluşturan karar verme özerkliği ve farkındalık ölçekleri, yaşam değerleri ölçeği ve mutluluk ölçeği. Demografik sorular yaş, cinsiyet, okuduğu üniversite, parasal durumu ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Parasal durumu ölçmek için katılımcılardan, *hiç düşünmeden harcama yapabilirimden temel ihtiyaçlarımı bile zor karşılıyorum*'a doğru uzanan 6 cevap seçeneğinden birini işaretlemeleri istenmiştir.

Güdülenme Nedenleri Ölçeği: Bu çalışma için geliştirilmiş olup 11 değer maddesi ve A'dan F'ye doğru uzanan 6 neden-seçeneğinden oluşmaktadır. Schwartz modelindeki dört üst boyutu oluşturan 10 değeri temsil eden emik ve etik ifadelerden oluşmuştur. Kendini-yönlendirme değeri bağımsız olmayı da barındırdığından, bunu temsilen 11. ifade eklenmiştir. Verilen talimatta değer maddelerinin yaşam amaçları olduğu ve katılımcılardan bunları hangi nedenden dolayı isteyebileceklerini belirtmeleri istenir. İlk 5 neden-seçeneği "isterim çünkü" ile başlar ve devamında, A: İç-kaynaklı güdülenme için *Zevkle kendimi vererek yaptığım şeydir*, B: Bütünleşme ayarı için *Beni ben yapan şeylerden biridir*, C: Özdeşleşme ayarı için *Önemli olduğuna inandığım şeydir*, D: Yansıtılmalı ayar için *itibarımı korumamı sağlar, mahcup olmamı engeller*, E:Dıştan ayarlanma için *Maddi ve/veya sosyal kazanımlarım olur* ifadeleri yer alır. F-seçeneği, *İstemem çünkü bana anlamsız geliyor* ifadesiyle güdülenmemeyi temsil etmektedir. Cevaplamalar, her bir değer için tek bir cevap seçeneğinin seçilmesi ile yapılmıştır.

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği (*The Basic Psychological Needs Scale*): Bu çalışmada, Deci ve Ryan'ın (1991) 21 maddeli ölçeği kullanılmıştır. Özerklik (7-madde), yetkinlik (6-madde) ve ilişkisellik (8-madde) ihtiyaçlarını ölçen üç boyuttan oluşur. Altı cevap-seçeneği *hiç doğru değil* (1) ile *tamamen doğru* (6) arasında uzanır. Türkçeye uyarlama çalışmasında iç-tutarlılık değeri

$\delta = .83$, iki hafta arayla yapılan tekrar ölçüm değeri ise $r = .89$ 'dur (Bacanlı ve Cihangir, 2003; Cihangir-Çankaya, 2009).

Özerk İrade Ölçeği (*Self-Determination Scale*): Sheldon ve Deci (1996⁷) tarafından geliştirilmiş ve Sheldon, Ryan ve Reis (1996) tarafından uygulanmış olan, her biri beşer maddeden oluşan 2-faktörlü ve 10 maddelik bir ölçektir. Faktörlerin biri karar verme özerkliğini, diğeri de farkındalığı ölçmektedir. Her madde A ve B olmak üzere iki cevaplıdır ve bunların altında bir ucu A-doğru diğeri ucu B-doğru olmak üzere 5-basamaklı bir cevaplama ölçeği uzanmaktadır. Katılımcılardan, A ve B cevaplarından hangisi kendini daha çok ifade ediyorsa cevap işaretini o uç tarafında yapması istenir. 2-4-6-8-10 no.lu maddeler farkındalık ile ilgilidir (Örn. “A.Kendimi nadiren kendim gibi hissederim, B.Her zaman kendimi kendim gibi hissederim” gibi). 1-3-5-7-9 no.lu maddeler ise karar verme özerkliği ile ilgilidir (Örn. “A. Karar verdiğim her şeyi yapmakta özgürüm, B.Yaptığım şey çoğunlukla yapmayı seçtiğim şey değildir” gibi). Bu çalışmada Ersoy-Kart ve Güldü (2008) tarafından Türkçeye çevirisi yapılmış olan ve faktör analizi bulgularına sadece 9-maddesi girmiş olan ölçek kullanılmıştır. Eksik madde araştırmacılar tarafından Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır.

Öznel Mutluluk Ölçeği (*Subjective Happiness Scale*): Lyubomirsky ve Lepper (1999) tarafından geliştirilmiş olan ve genel mutluluğu kişisel açıdan ölçen bu ölçek sadece dört maddeden oluşmuştur. Farklı öğrenci ve yetişkin gruplarında incelenmiş ve her iki grupta da güvenilirlik ve geçerliliğinin kabul edilebilir seviyede olduğu görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlılığı 0.79 – 0.94, test-tekrar test güvenilirliği 0.55 – 0.90 arasında değişmiştir. Başka mutluluk testleriyle yapılan benzerlik geçerliliği (convergent validity) $r = 0.52 - 0.72$, okul matematik ve sözel yetenek gibi mutlulukla ilişkisi olmayan değişkenlerle yapılan farklılık geçerliliği (discriminant validity) $r = -0.03 - 0.08$ olmuştur. Katılımcılar, kendilerini başkalarıyla kıyaslayarak, her bir madde ifadesinin kendilerini ne derece tanımladığını 1-7 arasında uzanan cevap seçeneklerinden birini seçerek verir (Örn. “Çoğu arkadaşıma kıyasla: daha az/daha çok mutluyum” gibi). Dördüncü madde ters kodlanmaktadır.

Yaşam Amacı Değerleri Ölçeği: Bu çalışmada Yaşam Amacı Değerleri Ölçeği-YAD- (Tevrüz vd., 2015), bu araştırma için geliştirilerek kullanılmıştır. Bunun nedeni PVQ ölçeği ve Çalışma/Başarı Değerleri ölçeği üzerinde yapılan bazı yeniliklerin YAD’a eklenmesidir. PVQ’daki değer ifadeleri tek cümlelere bölünmüş ve bazı temel değerler daha ayrıntılı bir hale getirilerek madde sayısı artırılmıştır (Schwartz vd., 2012). Bu değişime uygun olarak YAD ölçeğinde yer alan uzun cümleler de bölünerek kısa ve tek cümlelere indirilmiştir. Elli yedi değer maddesinden oluşan bu ölçeğin 28 maddesi PVQ’dan aktarılmıştır. Katılımcılar, değer maddelerinde tarif edilen kişiye ne derece benzediklerini *bana hiç benzemiyor’dan bana çok benziyor’a* doğru uzanan 6-cevap seçeneğinden birini seçerek cevaplamışlardır.

⁷ Sheldon, K. ve Deci, E. (1996). The self-determination scale. Unpublished Manuscript, University of Rochester.

Bulgular

Değerlerin Güdüleme Nedenleri İle İlgili Bulgular

Güdülenme nedenleri ölçeğinde cevaplama sistemi altı kategorik cevap seçeneğinden birinin seçilmesidir. Değer maddelerinin cevap seçeneklerinde toplanan tercih sayıları arasındaki fark ki-kare ile incelenmiştir. Karşılaştırmalar, frekans sayısı en yüksek olan ile ondan sonra gelen frekans sayısı arasında yapılmıştır. Tablo 1, dört üst değer boyutu altında toplanan maddelerin tercih frekanslarını, yüzdeleri ve ki-kare sonuçlarını vermektedir. Değişime açıklık boyutunda madde-11 haricindeki, diğer üç maddede güdülenme nedeni olarak en fazla *iç-kaynaklı* güdülenmeyi ifade eden A'nın seçildiği görülmektedir (%39.6, %44.2, %49.4). Madde-11'in en yüksek frekansı ise, *iç-kaynaklı* güdülenmeye en yakın olan *bütünleşme* şeklindeki güdülenmeyi ifade eden B şikkında toplanmıştır (%44.2). Her bir maddede en yüksek frekans ile onu izleyen frekans arasındaki fark mânidardır. Öyle görülüyor ki bilgilendirme, haz ve uyarılım davranışlarının kendisi güdüleyici olmaktadır, ama bağımsız karar vermede güdüleyici olan, davranışın kendisi değil, o eylemin kişilik ile bütünleşmiş olmasıdır.

Kendini üstünleme boyutunda yer alan güçle ilgili madde-3 için en yüksek frekans yüzdesi "*bana anlamsız geliyor*" ile ifade edilen ve güdülenmenin olmadığı F-seçeneğindedir (%33.4) ve onu izleyen seçeneklerden farkı manidardır. Ancak, özerkliğin en az olduğu dış-kaynaklı D-seçeneği (itibarımı korur, mahcup olmamı engeller: %19.4) ile E- seçeneği (maddi ve sosyal kazanım sağlar: %22.4) cevaplarının toplamının %41.8 olması, güç değerinin dış-kaynaklı nedenlerden dolayı güdüleyici olduğunu da göstermektedir. Öte yandan aynı üst boyutta yer alan başarıyla ilgili madde-10'da, diğer seçeneklere göre mânidar fark gösteren C-seçeneği daha yüksek frekansa sahiptir (%28.5). Başarı daha çok, önemli ve gerekli olduğuna inanıldığı için *özdeşleşme* şeklinde güdülenmeye yol açıyor. Ancak burada da *iç-kaynaklı* A-seçeneği ile "hemen-hemen *iç-kaynaklı*" sayılan B-seçeneğinde toplanan yüzdelerin toplamı (%18.3+ %17.4=%35.7) başarının kişinin özerkliğinde olan nedenlerden dolayı da güdüleyici olduğu işaretini veriyor.

Schwartz değerler modelinde muhafazakârlık üst boyutu güvenlik, gelenek ve uyma değerlerinden oluşur. Tablo 1'de görüldüğü gibi bu boyutta üç madde bulunmaktadır. Gelenek maddesi (madde-5) dışında diğer iki maddede en yüksek frekans yüzdesi (%52.2 ile Güvenlik ve %41.4 ile Uyma) *özdeşleşme* tipinde güdülenmeyi ifade eden C-seçeneğinde toplanmıştır ve diğer cevap seçeneklerinden olan farkları mânidardır. Bu maddelerde, "önemli olduğu için yapmalıyım" inancıyla bir ayarlama durumu var. Gelenek maddesinde ise B ve C-seçenekleri aynı oranda frekansa sahip. Yani, gelenek ve din, katılımcıların %32.7sini bu değerlerin önemine inandıkları için güdülerken, %31.2sinin bu değerlerle bütünleştiğini ifade ediyor.

Kendini-Aşma boyutunda madde-7, yakınları umursama, onlarla ilgilenme ile ilgili olan iyilikseverliği temsil eder. Madde-8 ise tüm insanlığı kapsayan ilgiyi temsil eden evrensellekle ilgilidir. Frekans yığılmasına bakınca, yakınlarla yardımcı olmanın *iç-kaynaklı* bir güdülenmeyle olduğu (A-seçeneği %43) görülmektedir. Tüm insanlıkla ilgilenmek ise bazılarını *iç-kaynaklı* biçimde güdülerken (A-seçeneği %36.6), bazıları için insanlıkla ilgilenmek önemli bir görev olduğu için güdüleyici oluyor (C-seçeneği %33.4).

Tablo 1. Değerler ve Güdülenme Nedenleri

	A	B	C	D	E	F	Karşılaştırılan Frekans	χ^2	p	sd
<i>Değişime Açıklık</i>										
1. Bilgi kazanmak ve yeteneklerimi kullanmak	417 (%39.6)	202 (%19.2)	332 (%31.5)	57 (%5.4)	45 (%4.3)	1 (%0.1)	417-332	9.646	.002	1
2. Hayatta değişik ve çeşitli şeyler denemek	466 (%44.2)	234 (%22.2)	234 (%22.2)	20 (%1.9)	92 (%8.7)	8 (%0.8)	466-234	76.891	.000	1
9. Eğlenceli ve keyifli bir hayat yaşamak	521 (%49.4)	271 (%25.7)	189 (%17.9)	15 (%1.4)	41 (%3.9)	18 (%1.7)	521-271	78.214	.000	1
11. Yapmayı istediğim şeylere dair alacağım kararlarda bağımsız olmak	225 (%21.3)	466 (%44.2)	279 (%26.4)	37 (%3.5)	15 (%1.4)	33 (%3.1)	466-279	46.938	.000	1
<i>Kendini Üstünleme</i>										
3. Zengin ve başkalarına sözünü geçiren biri olmak	62 (%5.9)	41 (%3.9)	157 (%15.0)	203 (%19.4)	234 (%22.4)	347 (%33.4)	347-234	21.978	.000	1
10. Başkalarınca fark edilecek başarılar elde etmek	192 (%18.3)	183 (%17.4)	300 (%28.5)	173 (%16.4)	101 (%9.6)	103 (%9.8)	300-192	23.707	.000	1
<i>Muhafazakârlık</i>										
4. Güvenliğimi tehdit edebilecek her şeyden kaçınmak	81 (%7.7)	154 (%14.7)	548 (%52.2)	125 (%11.9)	36 (%3.4)	105 (%10)	548-154	221.134	.000	1
5. Geleneklere ve dinime bağlı bir şekilde yaşamak	171 (%16.2)	329 (%31.2)	344 (%32.7)	55 (%5.2)	38 (%3.6)	116 (%11.1)	344-329 344-171	0.334 58.115	.563 .000	1 1
6. Kurallara her zaman uymak	54 (%5.2)	136 (%13.0)	434 (%41.4)	140 (%13.4)	55 (%5.2)	229 (%21.8)	434-229	63.386	.000	1
<i>Kendini Aşma</i>										
7. Yakınlarım ve çevremdekiler için bir şeyler yapabilmek	452 (%43.0)	309 (%29.4)	241 (%23.0)	19 (%1.8)	21 (%2.0)	8 (%0.8)	452-309	26.871	.000	1
8. Tüm insanların mutluluğu ve huzuru için bir şeyler yapabilmek.	385 (%36.6)	226 (%21.5)	352 (%33.4)	20 (%1.9)	42 (%4.0)	28 (%2.7)	385-352 385-226	1.478 41.376	.224 .000	1 1

Not: A: İsterim çünkü Zevkle, kendimi vererek yaptığım şeydir; B: İsterim çünkü Beni ben yapan şeylerden biridir; C: İsterim çünkü Onemli olduğuna inandığım şeydir; D: İsterim çünkü İtibarımı korumamı, sağlar, mahcup olmamı engeller; E: İsterim çünkü Maddi ve/veya sosyal kazanımlarım olur; F: İstemem, çünkü Bana anlamsız geliyor.

Tablo 1 bulgularını değerlerin değişime açıklık – kendini aşma - muhafazakârlık -kendini-üstünleme şeklindeki dairesel dizilişine göre özetleyecek olursak, güdüleme nedenlerinin yüksek özerklikten düşük özerkliğe doğru aynı sırayı izlediği görülür. Değişime açıklık, iç-kaynaklı ve bütünleşme şeklindeki güdülenme ile, özerk benliğin en fazla işlediği değer. Kendini aşmada, iç-kaynaklı güdülenmeden özdeşleşmeye doğru özerklikte azalma başlıyor. Muhafazakârlıkta, özdeşleşme ayarı baskınlaşıyor. Kendini üstünlemede ise başarı değerinde işleyen farklı derecelerdeki özerklikler, güç değeri ile birlikte dış-ayara ve hatta ilgisizliğe giriyor. Bu bulgular, varsayım-1'i desteklemektedir.

Değerlerin Dairesel Yapı İçinde Aldığı Yerler

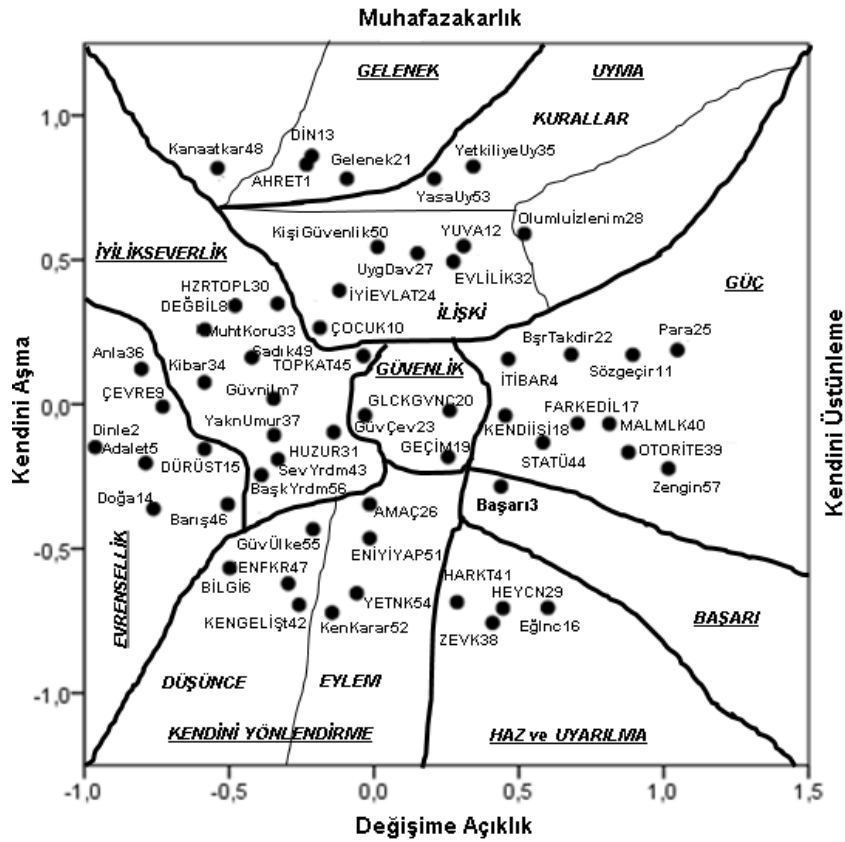
Çok boyutlu bir ölçekleme metodu olan Proxscal ile, iki-boyutlu yapılandırılmış değer çemberi üzerinde 57 değer maddesinin mekansal konumu (spatial configuration) incelendi. Benzerlik yakınlıkları olarak Pearson korelasyon katsayıları kullanıldı. Ortak mekana (common space) hiçbir kısıtlama getirilmedi; dönüşüm yakınlığı (transformation proximity) olarak aralıklı ölçek (interval) ve başlangıç konum olarak simpleks kullanıldı (stres yakınsama = 0.0001; minimum stres = 0.0001; maksimum yineleme = 100).

Çalışma ve başarı hedefleri ile ilgili bir çalışmada (Tevrüz vd., 2010) normatif boyuta yerleştirilmiş olan değerler, daha önce yine Proxscal ile incelediğimiz bir çalışmamızda (Tevrüz vd., 2015), Schwartz'ın muhafazakârlık (conservation) boyutuna, dünyevi boyuta yerleştirdiklerimiz kendini-üstünleme (self-enhancement) boyutuna ve kendini geliştirme ile ilgili değerler değişime açıklık (openness to change) boyutuna girerek Schwartz modelinde aynı boyutlarda yer alan değerlerle birleşmiş, ancak yerel (emic) değer maddelerinin hiç biri evrensellik değeriyle bir araya gelmemişti. Bu defa hem evrensel, hem de yerel değer maddelere yapılan bazı eklemelerle uygulanan analiz, Şekil 1'deki sonucu verdi.

Şekil 1'de yerel maddelerin ağırlıkta olduğu değerler uymanın ilişki boyutu, kendini üstünlemenin güç boyutu ve değişime açıklık boyutlarıdır. Kendini aşma ve kurallara uyma ile ilgili değerler yerel ölçekte eksik olduğundan, Schwartz değer maddeleri bu boyutta çoğunluktadır.

Şekil 1'e Schwartz modeline uygunluğu açısından bakıldığında, yerel değerlerin Schwartz modelindeki dört üst boyutla ve 10 temel değerle birleşmesinde kavramsal uygunluk göze çarpmaktadır. Ayrıca, kendini üstünleme kendini aşma ile; muhafazakârlık değişime açıklık ile karşıt uçlara yerleşmiştir. Schwartz'ın yeni modelinde (Schwartz vd., 2012) bazı değerler ayrıştırıldığı için değer sayısı 19a çıkmıştır. Uyma, Güvenlik, Güç, Kendini Yönlendirme ve İyilikseverlik ikiye, evrensellik ise üçe çıkarılmış; ayrıca, kendini-üstünleme ile muhafazakârlık arasına *olumlu izlenim* (face), muhafazakârlıkla İyilikseverlik arasına da *kanaatkârlık* (humility) değerleri yerleştirilmiştir. Şekilde, hem *olumlu izlenim*²⁸ hem de *kanaatkârlık*⁴⁸ değerlerinin yerleri modeldeki yerleşime uygundur. Uymanın “kurallar ve ilişkiler” olarak, kendini yönlendirmenin ise “yapma ve düşünme” olarak ikiye ayrılması, Schwartz'ın genişletilmiş

modeline uygun düşmüştür. Ancak güç, iyilikseverlik ve evrensellik değerlerinde herhangi bir ayrışma olmamıştır.

Not: Büyük harflerle ve madde sayılarıyla birlikte belirtilenler YEREL DEĞERLER. Alt çizgili büyük italik harflerle belirtilenler 10 TEMEL DEĞER. Alt çizgisiz büyük italik harflerle belirtilenler Schwartz vd., 2012 çalışmasında yer alan AYRIŞTIRILAN DEĞERLERdir.

Şekil 1. Yaşam Amacı Değerlerinin 10 Temel Değer Boyutuna Dağılımı

Öte yandan, Schwartz modelinden sapmalar da gözlenmektedir. Şöyle ki; modelde değişime açıklık boyutunda yan yana iki ayrı alana yerleşen uyarılımla ve haz değerleri, tıpkı daha önceki çalışmada olduğu gibi (Tevrüz vd., 2015), burada da aynı alanda birleşmiştir. Farklı bir değer olarak algılanmayan bir değer amaç benzerliği taşıyan bir değerle birleşmesi görülen bir olgudur (Schwartz, 2015). İkinci sapma, iyilikseverlikle yan yana gelmesi beklenen evrenselliğin kenara yaslanmasıdır. Farklı kültürlerde yapılan araştırmalarda da ortaya çıkan bu gibi sapmaların önemli olmadığı ve evrensellik, gelenek gibi soyut olan değerlerin kenarlara doğru kaydığı belirtilir (Bilsky, Janic ve Schwartz, 2011). Ancak bu çalışmada ilginç bir bulgu, kurallara uyma değerinin de, gelenek değerleri gibi çemberin dış kenarına doğru meylenmesidir. Soyutluk meselesi ile açıklanacak olursa katılımcılarımız için ne yasalara, ne de yetkililere uymak pek de somut davranışlara dönüştürülebilir kavramlar değil!

Dikkati çeken önemli bir sapma, Schwartz maddelerinden alınmış olan başarı değerinde ortaya çıkmaktadır. Schwartz modelinde başarı değeri olarak kabul edilen 22.madde (*Gösterdiği başarıları başkasının takdir etmesini bekler*), 3 no.lu çok başarılı olmayı önemser gibi başarı

boyutunu oluşturan bir değerle değil de güç boyutu içine girerek orada itibar, söz geçirme gibi maddelerle bir araya gelmiştir. Bilsky vd.(2011) bu gibi sapmaların ya bir çeviri sorunundan veya ifadenin farklı bir anlamla yorumlanmasından dolayı olabileceğini ileri sürerler. Tartışma bölümünde bu husus biraz daha farklı bir yorumla ele alınacaktır.

Schwartz modelinden asıl önemli olan sapma “güvenlik” değeriyle ilgilidir. Schwartz modelinde güvenlikle ilgili değerler, muhafazakârlık boyutunu oluşturan üç temel değerden biri olup uyma ile güç arasındaki alanda yerini alır. Kişi ve ülke açısından güvenlik ikiye ayrılmıştır (Schwartz, 2012; Schwartz vd., 2012). Bu çalışmada kişisel güvenlikle ilgili iki, ülke güvenliği ile ilgili bir madde kullanılmıştır (madde 23, 50 ve 55) ve üçü de etik maddelerdir. Yaptığımız Proxscal analizinde ülke güvenliği (madde 55) kendini yönlendirmenin “düşünce” bölümüne girerken, kişisel güvenlikle ilgili ‘tehlikelerden uzak durmak’ (madde 50) ilişkisel uyma bölümüne girmiştir. ‘Güvenli çevrede yaşamak’ ile ilgili madde 23 ise bizim “güvenlik” olarak adlandırdığımız çember içinde ‘gelecek güvencesi’ ve ‘geçim’ ile birleşerek şeklin tam ortasına yerleşmiştir. Bu durum katılımcıların muhafazakârlık amacının ötesine geçerek, “güvenliği” tüm diğer amaçlarla da ilişkilendirdiğini göstermektedir. Nitekim Tablo 2’de görüleceği gibi, “güvenlik”, muhafazakârlıktan ziyade kendini-aşma ($r=.58$) ve değişime açıklıkla ($r=.51$) daha yüksek ilişki içindedir. Kendini aşmanın evrensellik boyutu merkezden daha uzakta kaldığı için acaba güvenlik aslında iyilikseverlikle mi daha yakın ilişki kuruyor merakıyla yaptığımız analiz güvenliğin en yüksek ilişkisinin iyilikseverlikle olduğunu gösteriyor ($r = .61$, evrensellik: $r = .50$). Değişime açıklıkla ilişkisinde ise asıl yakınlığı, kendini yönlendirme ile ($r = .54$) kurduğu görülüyor. En zayıf ilişkisi muhafazakârlığın gelenek ($r = .24$) ve değişime açıklığın uyarılım/haz ($r = .33$) değeri iledir.

Ortalamalar açısından, değerlerin ortalamalarının ortanın üzerinde olduğu görülmektedir. En yüksek ortalamanın güvenlikte (ort. = 5.45) olduğu, kendini aşma (ort.= 5.25) ve değişime açıklığın da (ort.= 5.12) bunu izlediği görülmektedir. Daha düşük ortalamalar ise kendini üstünlemeye (ort.= 4.53) ve muhafazakârlığa (ort.= 4.80) aittir.

Tablo 2. Değer Boyutları Korelasyonu ve Ortalamaları

	Değişime Açık	Kendini Üstünleme	Muhafazakâr	Kendini Aşma	Güvenlik
Değişime Açık	1				
Kendini Üstünleme	.45	1			
Muhafazakâr	.37	.38	1		
Kendini Aşma	.66	.23	.57	1	
Güvenlik	.51	.50	.49	.58	1
Ort. ve ss	5.12 (.60)	4.53 (.90)	4.80 (.76)	5.25(.58)	5.45 (.74)

Not: Korelasyon katsayıları anlamlılıkları: $r>|.20|$, $p<.001$.

Güvenliğin görülen yapı içinde kapladığı bu yer, Schwartz’ın ideal değer çemberinden olan önemli bir sapmadır. Çeşitli ülkelerde, değerlerle sosyal gelişme ilişkisini arayan araştırmalar, sosyal gelişme seviyesi arttıkça sapmaların azaldığını gösteriyor (Bilsky vd., 2011). Güvenlik

değerinin merkezdeki yerleşim şekline dolayısıyla bundan sonraki analizlerde bu değeri dört-üst değere bağlamadan beşinci bir değer olarak ele almayı tercih ettik.

Sapmalardan biri de karşıt uçlu değerler arasındaki ilişki ile ilgilidir. Daha önce de belirtildiği gibi Schwartz teorisinin değer yapısına göre, üst değer boyutlarının karşıt uçları birbirinin zıttıdır; mesela eğer öncelik mal mülkteyse başkalarına yardım ya benimsenmez veya sonlarda gelir. Dolayısıyla karşıt uçlarda bulunan değerler arasındaki korelasyon ya negatiftir veya çok düşüktür. Tablo 2'deki korelasyon değerleri zıtlar arasındaki ilişkilerin bitişik olanlar arasındaki ilişkilere göre daha zayıf olduğunu göstermekle birlikte (değişime açık-muhafazakâr: $r = .37$, kendini aşma-kendini üstünleme: $r = .23$), bir zıtlık işaret ettiğini söylemek güçtür. Benzeri bulgular Türkiye'de yapılmış çeşitli araştırmalarda kendini göstermektedir (Konrad Adenauer Foundation, 1999; Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000; Tevrüz vd., 2015). Evrensel değer modelinden bütün bu sapmalar, güdüsel amaçlar karşısındaki tavrın kültüre özel yönlerinin olduğunu işaret ettiği gibi sosyal gelişim düzeyine de dikkat çekiyor olabilir.

Ölçeklerin Güvenilirlik Seviyeleri

Yaşam amacı değerlerinin dört üst boyutu için ve araştırmanın diğer üç değişkeni için Cronbach's alpha güvenilirlik analizi ile hesaplanan iç tutarlılık katsayılarının kabul edilebilir sınırın üzerinde olduğu saptanmıştır (bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Güvenilirlik Seviyeleri

	Alfa		Alfa
Değerler		Özerk İrade	.74
Değişime açıklık	.84	Karar verme özerkliği	.73
Kendini üstünleme	.88	Farkındalık	.66
Muhafazakârlık	.88	Temel ihtiyaçlar	.84
Kendini aşma	.89	Özerklik	.70
Güvenlik	.76	Yetkinlik	.65
Mutluluk	.67	İlişkisellik	.73

Özerk irade değişkenleri ve mutluluk ortalamaları orta seviyelerdedir. İhtiyaçlar içinde en yüksek ortalamaya sahip olan ilişkisellik (4.85 [.68]), en düşük olanı ise yetkinlik (4.12 [.80]). Beş basamaklı cevap seçeneğine sahip olan özerk irade değişkenlerinin ortalamaları karar verme özerkliği için 3.63 [.81], farkındalık için 3.70 [.86]tir. Cevap seçeneği 7 olan mutluluk ortalaması 4.85 [1.20] olmuştur.

İhtiyaçların Özerk İradeye Katkı Oranı

Özerk irade teorisinde, özerk iradenin gelişiminde ihtiyaçların katkısının önemli olduğu belirtilir (Ryan ve Deci, 2000; Deci ve Ryan, 2000), ama katkı oranları üzerinde durulmaz. Bu bilginin eksikliği, ihtiyaçların katkı oranını sorgulamamıza yol açmış ve bir araştırma sorusu olarak ele almıştık. Bunun için yapılan regresyon analizinde özerk iradenin iki boyutu bağımlı, ihtiyaçlar bağımsız değişken olarak regresyona girmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Temel İhtiyaçların Özerk İradeye Katkısı

	Özerk irade/ Karar verme özerkliği	Özerk irade/ Farkındalık
R^2	.313	.231
F	167.280***	110.041***
<i>İhtiyaçlar</i>	<i>Beta</i>	<i>Beta</i>
Özerklik	.52***	.29***
Yetkinlik	.10**	.18***
İlişkiselik	---	.12***

p<.01;*p<.001.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, farkındalığa tüm ihtiyaçların katkı yaptığı görülmekte. Karar verme özerkliği boyutunda ise yetkinlik ihtiyacı doyum ortalaması düşük seviyede de olsa, katkı yapıyor ($\beta = .10$). Özerklik ihtiyacı doyumunun katkısı ise oldukça güçlü ($\beta = .52$). Öte yandan ilişkiselik karar verme özerkliğine hiç bir katkısı yok. Özerk iradenin gelişmesinde nitelikli ilişki ortamının önemli olduğu düşünülecek olursa (Deci ve Ryan, 2000), katılımcılarımız açısından ilişkiselik ihtiyacının beslendiği ortamın en azından karar verme özerkliğini destekleyecek nitelikte olmadığı anlaşılıyor.

Varsayım Testleri

Bu araştırmada, değerlerin üç temel ihtiyaç, karar verme özerkliği, farkındalık ve genel mutlulukla ilişkisi konusunda üç varsayım öne sürülmüştür. Varsayım-2 değişime açıklık ve kendini aşma değerlerinin, özerklik ve yetkinlik ihtiyaçlarının doyumunu ile daha güçlü ilişki içinde olacağı; muhafazakârlık ve kendini aşma değerlerinin ilişkiselik ihtiyacı doyumunu ile daha güçlü ilişki içinde olacağı şeklindedir. Bu varsayımı test etmek için üç temel ihtiyaç bağımsız değişkenler olarak regresyon modeline alınmıştır.

Temel ihtiyaçların değerlerle ilişkisini gösteren Tablo 5'teki sonuçlar incelendiğinde, *özerklik* ihtiyacının kendini aşma ($\beta = .14$), değişime açıklık ($\beta = .16$) ve güvenlik ($\beta = .11$) değerleri ile istatistiksel olarak manidar ilişkilerinin bulunduğu, muhafazakârlık ve kendini üstünleme değerleriyle ise istatistiksel olarak manidar ilişkilerinin bulunmadığı görülmektedir. *Yetkinlik* ihtiyacı ise değişime açıklığa pozitif katkı yaparken ($\beta = .10$), güvenlik değeri ile negatif ilişki içindedir ($\beta = -.08$); bu ihtiyacın doyumunu zayıfladıkça güvenliğe verilen önem artmaktadır. *İlişkiselik* ihtiyacının ise tüm değer boyutları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Kendini aşma ($\beta = .33$), muhafazakârlık ($\beta = .34$) ve güvenlik ($\beta = .30$) değerleriyle ilişkisi benzer seviyededir ve bireysel odaklı değişime açıklık ($\beta = .25$) ve kendini üstünleme ($\beta = .16$) ile olan ilişkilerinden daha güçlüdür. Yetkinlik ihtiyacının kendini aşma değeri ile ilişkisinin olmaması araştırma varsayımının doğruluğunu zayıflatmış olsa da diğer ilişkiler varsayımlar doğrultusundadır. Böylece araştırma varsayımının temel ihtiyaçlar bağlamında destek gördüğü yargısına varılabilir.

Tablo 5. Üç Temel İhtiyacın Yaşam Değerleri ile İlişkileri

	Değişime açıklık	Kendini üstünleme	Muhafazakârlık	Kendini aşma	Güvenlik
İstatistik					
R²	.17	.02	.11	.17	.109
F	74.242***	23.065***	47.200***	72.741***	44.634
İhtiyaçlar	Beta				
Özerklik	.16***	----	----	.14**	.11**
Yetkinlik	.10**	----	----	----	-.08*
İlişkisellik	.25***	.16***	.34***	.33***	.30***

*p<.05; **p<.01; ***p<.001.

Varsayım-3, özerk irade faktörleri ile değerler arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Karar verme özerkliği faktörünün en güçlü ilişkisinin değişime açıklık değeriyle olacağı, farkındalıkla olan ilişkide ise hem değişime açıklığın hem de kendini aşmanın, diğer değerlere göre daha güçlü olacağı varsayılmıştır. Özerk iradenin değerlerle ilişkisini tespit etmek üzere karar verme özerkliği ve farkındalık bağımsız değişkenler olarak regresyon modeline alınmıştır. Özerk iradenin bu iki boyutunun değerlerle ilişkisini gösteren Tablo 6'daki sonuçlar incelendiğinde, karar verme özerkliği boyutunun değişime açıklık ($\beta = .17$) ve kendini üstünleme ($\beta = .07$) değerleriyle ilişki kurduğu, kendini aşma ve muhafazakârlık değerleriyle ilişkisinin bulunmadığı görülmektedir. Farkındalığın ise, kendini üstünleme hariç, diğer değerlerle ilişki kurduğu, değişime açıklık ($\beta = .19$) ve kendini aşma ($\beta = .21$) değerleriyle ilişkisinin, diğerleriyle olan ilişkisinden daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Kendini üstünlemenin karar verme özerkliği ile ilişkisinin ön görülmemiş olması araştırmanın üçüncü varsayımının gördüğü desteği az da olsa gölgelemektedir.

Tablo 6. Özerk İrade Faktörlerinin Yaşam Değerleri ile İlişkileri

	Değişime açıklık	Kendini üstünleme	Muhafazakârlık	Kendini Aşma	Güvenlik
İstatistik					
R²	.08	.01	.02	.05	.029
F	48.862***	4.843*	9.918*	27.875***	16.418***
Özerk irade	Beta				
Karar verme özerkliği	.17***	.07*	----	----	----
Farkındalık	.19***	----	.12*	.21***	.16***

*p<.05; ***p<.001.

Varsayım 4'te ihtiyaçlar ve özerk irade faktörlerinin en fazla katkısını alan değerler mutlulukla en yüksek ilişkiye sahip olduğu ileri sürülmüştür. Yaptığımız regresyon analizi sonuçları (Tablo 5 ve 6), özerk irade teorisinde yer alan değişkenlerin hepsiyle ilişki kuran değerler *değişime açıklık* değeri olduğunu göstermektedir.

Değerlerin bağımsız, mutluluğun bağımlı değişken olarak alındığı regresyon analizi sonuçları 4. varsayımı desteklemekte ve mutlulukla en yüksek ilişkinin değişime açıklık değeriyle ($\beta = .29$) ve bunu takiben muhafazakârlıkla ($\beta = .15$) olduğunu göstermektedir (Tablo 7). Kendini üstünleme, mutluluğu ters yönde etkilemektedir ($\beta = -.14$). Kendini aşma ve güvenlikle mutluluk arasında bir ilişki yoktur.

Tablo 7. Değer Mutluluk İlişkisi

Istatistik	Mutluluk
R^2	.073
F	15.605***
Değişime açıklık	.29***
Kendini üstünleme	-.14***
Muhafazakârlık	.15***

***p<.001.

Demografik Fark Analizleri

Demografik özelliklerden cinsiyet ve harcama imkanları arasındaki farkları özerk irade ve değerler açısından gözlemek üzere yapılan t-testleri özerklik ihtiyacı ile karar verme özerkliği açısından ilginç sonuçlar verdi. Özerklik ihtiyacı açısından kızlar erkeklere göre daha doyumlu ($t = 2.61, p = .009$), ama karar verme özerkliği daha düşük ($t = 3.72, p = .000$). Ekonomik açıdan baktığımızda rahat harcama yapanların hem yetkinlik ihtiyacı ($t = 2.84, p = .005$), hem de özerklik ihtiyacı doyumu ($t = 4.07, p = .000$) zorlananlara göre daha yüksek, ama zor harcama yapanlar karar verme özerkliğine daha fazla sahipler. Bu sonuçlar, karar verme özerkliğinin sadece özerklik ihtiyacının doyumuna bağlı olmadığını, başka durumların da bu özerkliği kazanmakta rol oynadığını düşündürüyor.

Değerlere gelince: Kendini üstünleme haricinde kızlar tüm değerlere erkeklerden daha fazla önem veriyor. Ekonomik açıdan ise, rahat harcama yapanlar zorlananlara kıyasla değişime açıklığa daha fazla önem verirken ($t = 3.06, p = .003$), zorlananlar kendini aşmayı daha fazla önemsiyor ($t = 2.43, p = .015$).

Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulgularının tartışmasında ilkönce değerlerle ilgili bulgular ele alınacak, değer sisteminin barındırdığı tercih belirsizliği ve Schwartz değerler modelinden sapma gösteren *başarı* ve *güven* değerleri üzerinde durulacak; daha sonra değerlerin, özerk irade faktörleri ve ihtiyaçlarla ilişkisine, son olarak da Schwartz modelinde karşıt uçlarda yer alan değişime açıklık ve muhafazakârlığın mutlulukla benzer ilişkisine değinilecektir.

Başarı Değeri

Değer teorisinde başarı (*achievement*) olarak ifade edilen değer, ‘sosyal standartlara uygun yetkinlikler göstererek kazanılan kişisel başarı (*success*)’ olarak tanımlanır (Bilsky vd., 2011, s.761). Bu tanımda hem bir eylem hem de bir sonuca atıf yapılmakta. Nitekim çeşitli sözlüklerde (Merriam-Webster, Cambridge Dictionary, English Dictionary) *success* olumlu sonuç elde etme şeklinde tanımlanırken “sonuç” vurgulanıyor; *achievement* ise bir işi gayretle, yetenekle ve cesaretle sonuçlandırma şeklinde tarif edilirken vurgulanan şey “eylem” oluyor. Türkçede bu iki kavram için kullandığımız *başarı* tanımı da “üstesinden gelme, bir işte elde edilen iyi, güzel, yararlı sonuç” olarak tanımlanıyor (A. Püsküllüoğlu, Türkçe Sözlük). Her iki dilin tanımında da hem *eylem*, hem de *sonuç* kavramlarına yer verilmiş.

Başarı kavramının sonuç/amaç yönünün değer ifadelerinde yansıtılmasının sorun yaratma ihtimali oldukça yüksek, şöyle ki; Bu çalışmada başarı değeri iki etik madde ile temsil edilmiştir (Schwartz vd., 2012). Madde 3 (*Çok başarılı olmayı önemser: Being very successful is important to him*) genel bir başarı ifadesidir, herhangi bir sonuç/amaç veya eylem belirtilmemiştir. Schwartz modelinde değerlerin dairesel alan içinde yerleşimlerinde başarı değeri güç ile uyarılım/haz değerleri arasında yer alır ve bulgular, madde 3'ün modele uygun yerleştiğini göstermektedir (Şekil 1). Madde 22 (*gösterdiği başarıları başkalarının takdir etmesini ister: He wants people to admire his achievements*) "takdir edilme" ifadesiyle başarının sonucunu/amacını göstermektedir ve başarı için ayrılmış olan alanın hemen yanı başındaki güç alanına yerleşerek modelden sapma göstermiştir. Bu, önemli bir sapma olmamakla birlikte başarı değeri maddelerini oluştururken sonuç/amaç işareti veren ifadelerden kaçınılması gerektiği ipucunu vermektedir; çünkü başarı ile başkalarının takdirini kazanmak güç kaynaklarından biri olabilir. Nitekim çalışmamızda bu madde güç değerine girmiştir. Başarılı olmayı isteme sebebi başarıyı nerede aradığına bağlı olarak değişebilir. Mesela, madde ifadesi, "gösterdiği başarıların insanlığa yarar sağlamasını ister" veya "gösterdiği başarıların ona daha ileri eğitim fırsatları yaratmasına önem verir" şeklinde düzenlenmiş olsaydı büyük bir ihtimalle bunların biri evrensellik, diğeri kendini yönlendirme değerleri içine girebilirdi. Bu çalışmanın başında verilen "güdülenme nedenleri" bulgularında da güdülenme nedeni olarak başarı için gösterilen nedenlerin çeşitliliği, başarının farklı amaçları barındırabilen bir kavram olduğu izlenimini desteklemektedir. Nitekim başarı hedefleri konusunda yapılan bir çalışma, başarının geniş bir yelpaze içinde çeşitli amaçları barındırdığını göstermiştir (Tevrüz, 1995; Tevrüz vd., 2010). Başarının güdüleme sebeplerindeki çeşitliliği ve bazı maddelerin teorik değer yapısından sapması kültüre özel bir başarı anlayışı da sergiliyor olabilir. O zaman, başarı maddelerinin geliştirilmesinde mesela *başarılı olmayı istemenin önemli olduğunu düşünür, veya yaptığı her işin başarıyla sonuçlanması onun için önemlidir* gibi başarı kavramının kendisi bir amaç olarak verilirse kültürün ve farklı anlayışların etkisi azaltılabilir.

Güvenlik Değeri

İnsanlar genellikle ulaşılabilir değerlere daha fazla, zor ulaşılanlara ise daha az önem verir; ancak esenlik ve güvenlikle ilgili olup da ulaşmada zorluk çekilen değerlerin önemi yüksek olur (Schwartz, 2015). Bu çalışmada en fazla önem taşıyan değer güvenliktir. Önem ortalaması daha yüksektir ve kurduğu bağlarla diğer değerleri etrafında toplamaktadır.

Değer teorisinde güvenlik, yaşamı devam ettirme ihtiyacına dayanır ve bireyin, bireyler arası ilişkilerin ve toplumun emniyeti, tehlikelerden korunması, düzeni ve tutarlılığı olarak ele alınır (Schwartz, 2015). Dolayısıyla güvenlik, kişisel ve toplumsal olmak üzere ikiye ayrılır ve değer modelinde muhafazakârlık boyutu içinde uyma ve geleneğin hemen yanında bir alan oluşturur (Schwartz vd., 2012). Bu çalışmada güvenlikle ilgili, PVQ ölçeğinde yer alan üç değer maddesi kullanılmıştır (*50. Kişisel güvenliği tehlikeye atacak şeylerden uzak durur: He avoids anything that might endanger his safety, 55. Ülkenin tüm tehditlere karşı kendini koruyabilecek durumda olmasını ister: It is important to him that his country protect itself against all threats, 23. Güvenli çevrede yaşamaya önem verir: It is important to him to live in secure surroundings*) (Schwartz vd., 2012). Madde-50, çoğunluğu aile ile ilgili maddelerden oluşan ilişkisel uymanın içine

girmiştir (Şekil 1). Bu sapma önemli sayılmaz, çünkü muhafazakârlık boyutunda yer almaktadır. Ülke güvenliği ile ilgili madde-55 ise, bu boyutun tam zıt ucunda olan kendini yönlendirmenin düşünme alanına girmiştir ve bu sapma önemlidir, çünkü belli bir boyutta olması beklenen bir değer maddesinin başka bir değer boyutuna girmesi ciddi bir sapma olarak ele alınır (Bilsky vd., 2011). Madde-23 ise yerel (emik) değer maddelerinden *20-geleceği güvenceye almak* ve *19-geçimini sağlamak* ile birleşmiş ve endişeden korunma amacına hizmet eden ve geleceği de içeren istikrarlı yaşamın verdiği emniyeti ifade eden bir güvenlik alanı oluşmuştur. Bu anlam, Schwartz değer maddelerinde rastlanmayan, gelecekle ilgili endişeyi barındıran bir güvenlik amacına işaret etmektedir. Katılımcıların %52.2'si önemli olduğuna inandığı için, %14.7si kendiyle bütünleştirdiği için güvenliğinin onları etkilediğini ifade etmişlerdir (Tablo1). Bu, oldukça önemli bir orandır. Schwartz (2011, 2015), güvenliğinin olmadığı tehdit edici ortamlarda güvenlik değerine verilen önemin arttığını ifade eder. Bir değer, yaşandığı andan itibaren duyguları harekete geçirmekte, o değeri koruyamamak çöküntü, yaşamak ise rahatlık duygusu vermektedir (Schwartz, 2015). Türkiye'de güvenlik ortamı sıkıntılı duygular yaratabilecek görüntü vermekte. Son 10-15 yıldır Türkiye'de ekonomik, sosyal, siyasal ve ülke korunması ile ilgili askeri konuların ve eğitim, yargı, hakkaniyet, insan hakları, ifade özgürlüğü, çevreye saygı ile ilgili sorunların giderek artması endişe ve huzursuzluk yaşantılarına yol açacak niteliktedir⁸. Bu yaşantıların bir sonucu olarak güvenlik değerinin öneminin artması beklenen bir sonuç olmaktadır.

Tablo 2'deki güvenlik değerinin tüm diğer değerlerle ilişkisini gösteren korelasyon katsayılarının oldukça yüksek olması, zıt uçlu boyutlardan hiç birine girmemesi, gelecek endişesinin tüm diğer amaçlarla bağıntılı olduğunu işaret etmektedir. Bu ilişki ağı içinde en yüksek bağıntının huzur, yardımlaşma ve kendini geliştirme gibi değerleri içeren kendini aşma ve değişime açıklık ile oldukça yüksek olması dikkati çekmektedir. Bu değerler, Schwartz'ın (2012, 2015) deyimiyle 'endişeden bağımsız' değerlerdir; sanki endişeyi giderme yolunun bu değerlerden geçtiği düşünülüyormuş izlenimini vermektedir.

Karşıt Değerler Arasındaki İlişki ve Değer Sistemi

Değerlerin ortaya doğru toplanması değer sisteminin içerdiği tercih yapma şansına sekte vurmaktadır. Değer sistemi, tercih edilen nihai hedefle ve bu hedefe varma yollarıyla ilgili inançların önem derecesine göre sıralanmasıdır (Rokeach, 1973). Böylece belli bir değer diğerine göre daha fazla tercih edilir. Mesela kendini yönlendirmenin muhafazakârlıktan çok daha önemli olduğu bir değer sisteminde "*fikirlerini serbestçe söyleyebilmek*" ile "*yasaklara*

⁸Türkiyede yıllara göre işsizlik oranları: 1990-2014. <https://www.paraborsa.net>

Aydanoğlu, E. (12.4.2018). Ekonomik kriz alametleri. <https://www.evrensel.net/yazi/81245>

Türkiye'de ekonomik kriz sinyalleri. <https://indigidergisi.com/2018/10/ekonomik-kriz-turkiye-2018>

Türkiye OECD'nin eğitim raporunda. <https://www.webtekno.com>

Türkiye'nin 2016 il hava kirliliği raporu: Cumhuriyet çevre haberi <https://www.cumhuriyet.com.tr>

Cengiz, B. (6 Kasım 2014) Yargıya ne kadar güveniyoruz: Abdülhamit Gül'ün beyanı Bursa 2014. <https://www.dogrulukpayi.com>

Türkiye'nin yeni yönetim sistemi hakkında bilmek istediğiniz her şey. Sabah 10.7.2018. <https://tr.euronews.com>

Parlamentar sistem bitti, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi başlıyor. 21 Eylül 2018. www.cumhuriyet.com.tr

Tunç, M. (2015). Türkiye'de çevre-toplum ilişkileri ve çevre sosyolojisi. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 291-318.

Değirmencioğlu, S. M. (2008). Türkiye'de yüksek öğretim mezunları ve eğitimde fırsat eşitliği. *Toplum ve Demokrasi*, 2(3), 47-66.

T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi, Irak ve Suriyedeki gelişmelerin Türkiye'ye etkileri. www.arem.gov.tr/irak-ve-suriye

uymak” arasında kalan kişi düşüncesini söylemeyi seçecektir. Ama ülkemizdeki yasaklayıcı ortam içinde değer sistemini ele alırsak, diğer değerlerle bağ kurmuş olan ve önemi yüksek olan güvenlik değerinin baskısı ile, yasaya uymanın seçilme ihtimali çok daha yüksek olacaktır. Daha az önem verilen değere doğru kaymanın sonucu mutsuzluk, pasifleşme olabileceği gibi davranışsal sonuçlarından biri de ne yazık ki “beyin göçü” denilen bir “kaçış” olgusuyla kendini göstermekte (Arslan, 2016; Aval, 2006; Bakırtaş ve Kandemir, 2010).

İki değer boyutunun zıt uçlar arasındaki bağlantıların birbirleriyle pozitif yönde ilişki içine girmesi, ülkenin sosyal gelişme düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Çeşitli ülkelerde yapılmış araştırma sonuçlarına göre bir ülkenin sosyal gelişme düzeyi arttıkça karşıt uçlu değerler arasındaki zıtlık artıyor, gelişme düzeyi düştükçe zıtlık küçülüyor (Bilsky vd., 2011). Bilsky vd. (2011) bu durumu şöyle açıklıyor: Gelişmiş ülkelerde kişisel özerklik teşvik ediliyor. Böylece kişinin kendine ait düşünce ve tercihleri oluyor ve toplumda geçerli olan norm ve adetler kişinin davranışları üzerinde daha az zorlayıcı oluyor, kişi daha fazla tercih yapma fırsatına ve yükümlülüğe sahip oluyor. Sosyal gelişme endeksi konusunda yapılan çalışmalar bu konuda bilgi verici. Bu konudaki endeks, Türkiye'nin haberleşme, bireysel haklar hoşgörü ve yüksek öğretime erişim alanlarında başarısız olduğunu (Sökmen, 2014) ve 50 ülke içinde fırsat boyutunda 13.sırada olduğunu (Coşkun, Özgenç ve Güneş, 2015) göstermektedir. Belirsizlik içeren sosyal sorunların var olduğu bir durumda tercihlerin bağımsız olması beklenemez. Karşıt uçlar birbiriyle ilişki içine girdikçe birini diğerine tercih etme imkânı kısıtlanıyor. Tercih kısıtlaması özerk iradenin kullanılmasında zorluk yaratıyor. Bu durum dairesel çemberden olan sapmaları gösterdiği gibi, değerlerin özerk irade ile olan ilişkisine de işaret etmektedir. Bu arada insan, seçme ve tercih kısıtlılığının, değerlerin yaşamımızdaki rehberlik gücünü azaltabileceği ihtimalini de düşünmeden edemiyor!

Değerlerin, Özerk İrade, İhtiyaçlar ve Mutlulukla İlişkisi

Özerk iradenin teorik açıklamasında iç-kaynaklı güdülenmenin önemi vurgulanır ve bu güdülenmenin, üç temel ihtiyacın doyumuna bağlı olarak oluşan özerk iradenin kazanılması ile mümkün olduğu ileri sürülür. Dolayısıyla, çalışmamızda bu iki değişkenin değerlere katkısı incelenirken, özerk irade ile ihtiyaçlar arasındaki ilişkiyi de gözden geçirdik. Daha sonra özerk irade-değer ilişkisine ve en son değer-mutluluk ilişkisine değindik.

İhtiyaçların Özerk İrade ile İlişkisi: İhtiyaçlar evrensel olmakla birlikte, öne çıkan ihtiyaç kültürden kültüre değişebilmekte, doyum derecesi ve şekli sosyo-kültürel ortamın gerekliliklerine, imkânlarına, kösteklerine göre olmakta ve üç ihtiyacın her birinin doyumu özerk iradenin oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Ryan ve Deci, 2000a; Chirkov, Kim, Ryan ve Kaplan, 2003). Tablo 5'te tüm değerlerle ilişki kuran ihtiyacın ilişkisellik olması bu ihtiyacın kültürümüzde bizim için daha fazla öne çıktığını işaret eder nitelikte.

İhtiyaçların özerk irade faktörlerine olan katkısını gösteren bulgular ise ilişkiselliğin, karar verme özerkliğini teşvik etmediğini gösteriyor (Tablo 4). Toplulukçuluğun baskın olduğu kültürümüzde özerk davranışın zıttı gibi algılanan uysallık, sevilen bir özelliktir (Türk Smith ve Tevrüz, 1996). “İcat çıkarma”, “eski köye yeni adet getirme”, “söz büyüğün sus küçüğün” gibi bazı

atasözleri özerkliğin pek de teşvik edilmediğini gösteren örneklerdir. Ayrıca, okullarda demokratik kültürü bulmak zordur, sorgulayıcı yaklaşım pek benimsenmez (Okutan, 2010). Ailelerde de benzer tutumu görmek mümkündür, ama erkeklere daha fazla serbestlik tanınır (UNICEF Türkiye, 2003). Bulgularda da kızlara göre erkeklerin karar verme özerkliğine daha fazla sahip olması bu ayrımı destekler mahiyettedir.

Öte yandan, ilişkiselliğin diğer özerklik faktörü olan farkındalığa katkısı var (Tablo 4). Hem karar verme özerkliği, hem de farkındalık özerk iradenin unsurları olmakla birlikte ilişkiselliğin farkındalıkla ilişki kurup, karar verme özerkliği ile kurmamasında bu iki faktörün barındırdığı özelliklerin de rolü olmalı.

Ryan ve Deci (2004) özerkliğin doğuştan verilmiş bir şey olmadığını, bir gizil güç (potential) olduğunu belirtirler. Bu gizil gücü kullanmak kişiye kalmıştır. Sosyal ortam özerklikte etkili olmakla birlikte, kişinin kendisinin de özerkliğini kazanmaya çalışması, onu harekete geçirme cesaretini göstermesi önemlidir (Ryan ve Deci, 2004). Özerk kararlar kişinin kendine ait olan, arkasında durduğu, sorumluluğunu aldığı kararlardır, ama bağımsız olmak demek değildir. Dıştan gelen etkiler, talepler, zorlamalar karşısında bunların yönünü, sonucunu, kendine uygunluğunu gözden geçirerek bir karara varmaktır. Eğer yapılan değerlendirme bu etkinin doğru ve gerçek olduğu ve uyulmasının uygun olduğu fikrini veriyor ve kararını bu yönde alıyorsa, bu onun özerk kararı olur. Düşünce sürecinden geçirdikten sonra, istenen şeyi geri çeviren bir kararı vermek ise özerkliğin yanı sıra cesaret de gerektirebilir. Görüldüğü gibi özerk eylem tepkisel değil, zihinsel ve düşünsel bir süreci yansıtır ve talebi geri çevirmek kararı verilecekse ve üstelik sosyal destek de yoksa cesarete daha çok ihtiyaç olacaktır. Ryan ve Deci (2004), özerkliğin 'gerçek' olan ile 'mümkün' olanın bir sentezi olduğunu söylerler (s.453). Bulgularımızda, demografik değişkenlerin bazılarında görülen farklar, bu söylemi andırıyor. Mesela ekonomik zorluğu olanların karar verme özerkliği puanları rahat harcama yapanlardan daha yüksek. Zorlananların eğitim yaşamını devam ettirebilmesi, 'gerçek' ile 'mümkün'ün hesabını akıllıca yapmaktan geçiyor!

Farkındalık ise, gerçeği saptırabilecek uyarıcıları etkisizleştirerek bireyin kendi ihtiyaç, ilgi ve değerler bütünü de zihinsel süreçten geçirerek olayları, durumları kendi gerçekliği içinde algılayabilmesidir. Yaşamımız süresince geçirdiğimiz güdülenme şekillerini düşünecek olursak, pek azının iç-kaynaklı güdülenme olduğunu fark ederiz. Pek çoğu dıştan gelen talepler, sorumluluklar, görevler karşısında kendi özerklik ayarımızı farklı derecelerde yapabildiğimiz veya yapamadığımız dış kaynaklı güdülenmelerdir. İstemediğimiz halde uymak durumunda kalmak "benliği" rahatsız eder ve rahatsızlık veren yaşantıların fark edilmesi engellenerek benliğin savunmasına geçilir (Niemic vd., 2008). Gerçeği samimi, açık ve akıl kullanarak algılama yoluyla kullanılan farkındalık, gerçeği görebilme imkânı sağladığı için benlik rahatlar (Hodgins ve Knee, 2002), gerçekler üzerindeki sisler dağılır ve verilecek kararda daha özerk olma imkanı elde edilir. Yani burada kişinin bir sosyal çevreye karşı-gelme cesaretini göstermesine ihtiyaç yoktur, ama gerçekleri algılayabilme yeteneğine ihtiyaç vardır. Brown vd. (2007) farkındalığın egzersizlerle, meditasyonla, terapiyle geliştirilebileceğini öne sürerler. Günümüzde, farkındalıkta yetenek kazandırmak amacıyla çeşitli eğitim veren programların

mevcut olduğunu görüyoruz. Bu da farkındalığın kazanılabilen bir yetenek olduğu fikrini veriyor ve bu yetenek hem daha özerk olma imkânı sağlıyor, hem de dış taleplere gönülsüzce uymanın vereceği rahatsızlığı yumuşatıyor. Ayrıca, kendi yaşantımız içinde geriye dönüp anılarımızı tazeleyecek olursak, etkileşim ortamı içinde kurduğumuz ilişkilerde farkındalığımızı uyandıracak bazı davranışlar, telkinler, işaretler, söylemlerle karşılaşp bir uyanış içine girdiğimiz, bazı şeyleri fark etmeye başladığımız zamanların olduğunu hatırlarız, yani gerek eğitimlerde, gerek sosyal yaşamımızda ilişkisellik-farkındalık arasında bir ilişki vardır.

İhtiyaçlar ile Özerk iradenin Değerlerle İlişkisi: Daha önce de belirttiğimiz gibi ilişkisellik ihtiyacı, tüm değerlere katkı yapmakta ve bu katkı en fazla sosyal değerlerde olmaktadır (Tablo 5). Öğrenilmesi sosyal ortam içinde gerçekleşebilen değerlerin ilişkisellekle olan bu bağı beklenen bir bağıdır. Öte yandan ilişkisellik doyumunun artmasıyla güvenlik değerine verilen önemin de artması ilginçtir. Sevmek, sevilme, dostça ilişkiler kurmak gibi ilişkisellekle ilgili yaşantılara sahip olan bir kişinin niçin kendini güvenlikte hissetmeyip güvenliğe önem verdiği, üzerinde durulması ve gelecekte araştırılması gereken bir konu olarak dikkat çekmektedir.

Öte yandan daha az sayıda değere katkı yapan özerklik ve yetkinlik ihtiyaçlarının güvenlikle ilişkisi birbirinin ters yönündedir (Tablo 5). Özerklik arttıkça güvenliğe verilen önem artarken, yetkinliğin artmasıyla güvenliğe verilen önem azalmaktadır. Bireysel kararı gerektiren özerkliğin yüklediği sorumluluk, güvenliğin içerdiği *geçimi, geleceğini güvenceye almayı ve güvenli bir çevrede yaşamayı* dikkate alınması gereken bir değer olarak öne çıkaracak niteliktedir. Yetkinlik ise öz-güvenle ilgilidir. Eylemlerinde ve etkileşimlerinde başarılı olacağı inancı vardır. Dolayısıyla güvenliğin önemini irdelemenin pek de bir anlamı yoktur.

Özerk irade faktörlerinin değerlerle ilişkisini gösteren Tablo 6'ya baktığımızda karar verme özerkliğinin sadece birey odaklı değerlerle ilişki kurduğu görülüyor. Farkındalık ise biri dışında diğer dört değere katkı yapıyor. Farkındalığa sahip olan kişi hem kendine karşı sevecendir, hem de başkalarıyla duygudaştır (empathy) (Brown vd., 2007). Dolayısıyla, kendini geliştirmeyi, bilgiyi, düşünmeyi amaçlayan değişime açıklığa katkıda bulunurken, yakınlarını ve insanlığı umursamayla ilgili kendini aşma değerine de katkı yapıyor. Bu bulgulara göre, karar verme özerkliği insanın kendini geliştirmesinde önemli olabilir, ama farkındalık aynı zamanda insana ve insanlığa katkı yapabilecek erdemi de barındırıyor diyebiliriz.

Değer-Mutluluk İlişkisi: Mutluluğa katkı yapan iki değer var: Değişime açıklık ve Muhafazakârlık. Bunlar aynı boyutun iki zıt ucunu temsil eden değerler ve Schwartz değer teorisi kapsamında her ikisinin birden mutlulukla ilişki kurmaması lazım. Ama bir birinin zıttı olarak önerilen bu değerlerin aslında zıt olmadıklarını öne süren görüşler var. Bu görüşlerden biri Bakan'a (1966) ait. *Varlık olmanın iki temel hali* (two fundamental modalities of human existence) olarak belirttiği görüşünde bu hallerden biri yetkin olmak, düşüncelerinin ve yaptıklarının arkasında durmak, sebatkâr olmak gibi ilerlemeye (*getting ahead*) yönelik eylemsel işlevlerdir. Bunlara *agency* adı verilir. Diğer ise *communion* olarak anılan ve yardım etme, iyilik yapma, işbirliği yapma, güvenilir olma gibi topluluğa katılma, onlarla birlik içinde olma gibi paylaşımla (*getting along*) ilgili işlevlerdir (Hogan, 1983; Abele ve Wojciszke, 2014).

Değişime açıklığın *agency*'i, muhafazakârlığın *communion*'ı temsil ettiği düşünülecek olursa, mutluluğa her ikisinin de katkı yapması yadırganmamalı. Özerk irade teorisi de birbirinin zıttı olduğu düşüncesine yol açan özerklik ile ilişkisellik ihtiyaçları arasında yakın bir ilişki olduğunu açıklarken, sağlıklı bir gelişimin her ikisini de içerdiğini ileri sürer (Deci ve Ryan, 2000). Aynı ikilik (dualism) çocuktan beklenen ve istenen nitelikler de kültürel bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005). Çocuklardan istenilen niteliklerde “*ebeveynlerin sözünü dinleme*” ve “*özerklik*” gibi birbiriyle çelişen iki niteliğin birden kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Bütün bu açıklamalar bize, mutluluğun hem değişime açıklık hem de muhafazakârlık ile bağ kurmasının yadırganmaması gereğine, en azından bizim toplumumuz için doğal bir sonuç olduğuna dikkat çekiyor. Öte yandan, değişime açıklığın mutluluğa katkısının daha yüksek olması (Tablo7) ve bu değer özerkliğe en fazla sahip olması (Tablo 1), özerk irade teorisinde savunulan özerklik-mutluluk ilişkisinin bir kanıtı gibidir.

Sonuç

Yaşam Amacı Değerleri (YAD) ölçeği ile yapılan ölçümlerin verdiği sonuçlar, modeldeki karşıt uçlu üst değerleri temsil eden maddelerin burada da güdüsel amaçların benzerliğine göre uygun yerleri aldığını göstermiştir. Bu açıdan Schwartz değer modelinin desteklendiğini söyleyebiliriz. Ancak güvenlik değerinin model üzerinde merkeze yerleşmesi ve dört üst değer bu merkez etrafında toplanması toplumsal sorunlara ve değer kaybı gibi bazı tehlikelere işaret etmesi bakımından önemli olmaktadır.

Teori, iç-kaynaklı güdülenmeyi özerk irade ile açıklar. Çalışmamızın bulguları bu açıklamayı değerler açısından da destekler niteliktedir; zira, hem karar verme özerkliği ile hem de farkındalıkla ilişki kurarak özerk iradeyi taşıyan tek değer değişime açıklıktır ve güdülenme nedeni olarak da iç-kaynaklı güdülenmenin gösterildiği tek değerdir. Bu durumda değişime açıklık gelişmeyi, üretici ve yaratıcı olmayı getiren bir değerdir. Ancak özerk iradeye, özerklik ve yetkinlik katkı yapsa bile, ilişkisellikten karar verme özerkliğine destek gelmemesi, bu değere sahip olanların ne derece üretici, yaratıcı, kendini geliştirici olacağı şüphelidir. Bu durumda kendini geliştirme isteğine sahip gençlerin hiç değilse meslek seçiminde ve eğitimleri süresince özerkliğe katkı yapan farkındalık yeteneğini ustaca kullanmalarını önerebiliriz.

Kaynakça

- Abele, A.E., & Wojciszke, B. (2014). Communal, Agentic Content in Social Cognition: A Dual Perspective Model. *Advances in Experimental Social Psychology*, 50, 195-255. Doi: 10.1016/B978-0-12-800284-1.00004-7
- Arslan, R. (2016, 16 Ekim). Başka bir ülkede hayat kurmak: Neden gidiyorlar. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37654255>
- Aval, S. (2006, 10 Haziran). AFP: Eğitilmiş gençler Türkiye'yi terk ediyor. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41331921>
- Aydanoglu, E. (2018, 12 Nisan). Ekonomik kriz alametleri. <https://www.evrensel.net/yazi/81245>
- Bacanli, H., & Cihangir, Z. (2003). İhtiyaç Doyumu Ölçeği Uyarlama Çalışması. VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Özetleri. Malatya, İnönü Üniversitesi. Ankara: Pegem A.
- Bakan, D. (1966). *The Duality of Human Existence: Isolation and Communion in Western Man*. Boston: Beacon.
- Bakırtaş, T., & Kandemir, O. (2010). Gelişmekte Olan Ülkeler ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 961-974.
- Bilsky, W., Janik, M., & Schwartz, S.H. (2011). The Structural Organization of Human Values-Evidence From Three Rounds of the European Social Survey (ESS). *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(5), 759-776.
- Brown, K.W., & Ryan, R.M. (2003). The Benefits of being Present: Mindfulness and its Role in Psychological Well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822-848.
- Brown, K.W., Ryan, R.M., & Creswell, J.D. (2007). Mindfulness: Theoretical Foundations and Evidence for its Solitary Effects. *Psychological Inquiry*, 18(4), 211-237.
- Calp, Ş., & Bacanlı, H. (2016). Algılanan Akademik Yeterlik ve Özerklik Desteğinin Özerk Akademik Motivasyon ve Akademik Başarıyla İlişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 300-317.
- Cengiz, B. (2014, 6 Kasım) Yargıya ne kadar güveniyoruz: Abdülhamit Gül'ün beyanı Bursa 2014 <https://www.dogrulukpayi.com>
- Chirkov, V., Kim, Y., Ryan, R.M., & Kaplan, U. (2003). Differentiating Autonomy from Individualism and Independence: Self-Determination Theory Perspective on Internalization of Cultural Orientations and Well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(1), 97-110.
- Cieciuch, J., & Schwartz, S. H. (2012). The Number of Distinct Basic Values and Their Structure Assessed by PVQ-40. *Journal of Personality Assessment*, 94, 321-328.

- Cihangir-Çankaya, Z. (2009). Özerklik Desteği, Temel Psikolojik İhtiyaçların Doyumu ve Öznel İyi Olma: Öz-Belirleme Kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 23-31.
- Coşkun, S., Özgenç, N., & Güneş, S. (2015). Sosyal Performansın Ölçümünde Yeni Yöntem: Sosyal Gelişme Endeksi ve Türkiye. *Sosyal Çalışma Politikaları Dergisi*, 15, 131-153.
- Deci, E.L. (1971). Effects of Externally Mediated Reward on Intrinsic Motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 18, 105-115.
- Deci, E.L., Koestner, R., & Ryan, R.M. (1999) A Meta-analytic Review of Experiments Examining the Effects of Extrinsic Rewards on Intrinsic Motivation. *Psychological Bulletin*, 125, 627-668.
- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (1980). The Empirical Exploration of Intrinsic Motivational Process. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* In (p. 39-80). NewYork: Academic.
- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-determination in Human Behavior*. NewYork: Plenum.
- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (1987). The Support of Autonomy and the Control of Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 1024-1037.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). A Motivational Approach to the Self: Integration in Personality. R.A. Dienstbier (Ed.). *Perspectives on Motivation. Nebraska Symposium on Motivation* In (p. 237-288), Lincoln: University of Nebraska.
- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2000). The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(1), 227-268.
- Değirmencioğlu, S.M. (2008). Türkiyede Yüksek Öğretim Mezunları ve Eğitimde Fırsat Eşitliği. *Toplum ve Demokrasi*, 2(3), 47-66.
- Ersoy-Kart, M., & Güldü, Ö. (2008). Özerk Benlik Yönetimi Ölçeği: Uyarlama Çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(2), 187-207.
- Gagne, M., & Deci, E.L. (2005). Self-determination Theory and Work Motivation. *Journal of Organizational Behavior*, 26, 331-362.
- Hodgins, H.S., & Knee, C.R. (2002). The Integrating Self and Conscious Experience. E.L. Deci & R.M. Ryan (Eds.), *Handbook of Self-determination Research* In (p. 87-100). Rochester: University of Rochester.
- Hogan, R. (1983). Socio-analytic Theory of Personality. M.M. Page (Ed.) *Nebraska Symposium on Motivation: Personality-Current Theory and Research* In (p. 55-89). Lincoln NE: University of Nebraska.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Ataca, B. (2005). Value of Children and Family Change: A Three Decade Portrait from Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 54(3), 317-337.

- Konrad Adenauer Foundation. (1999). *Türk Gençliği: Suskun Kitle Büyüteç Altında*. İstanbul: Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Kuşdil, M.E., & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Lyubomirsky, S., & Lepper, H.S. (1999). A Measure of Subjective Happiness: Preliminary Reliability and Construct Validation. *Social Indicators Research*, 46(2), 137-155.
- Niemiec, C.P., Ryan, R.M., & Brown, K. (2008). The Role of Awareness and Autonomy in Quieting the Ego: A Self-determination Theory Perspective. H. A. Wayment & J.J. Bauer (Eds) *Transcending Self Interest: Psychological Explorations of the Quiet Ego* In (p. 107-115). Washington, DC: American Psychological Assosiation.
- Okutan, M. (2010). Türk Eğitim Sisteminde Demokrasi Eğitimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 939-946.
- Parlamente sistem bitti, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi başlıyor. (2018, 21 Eylül). www.cumhuriyet.com.tr
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York, London: Collier MacMillan.
- Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000a). Self Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.
- Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000b). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.
- Ryan, R. M., & Deci, E.L. (2004). Autonomy is No Illusion: Self-determination Theory and the Empirical Study of Authenticity, Awareness, and Will. J. Greenber, S.L. Koole & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of Experimental and Existential Psychology* In (p. 450-478). New York, NY: Guilford.
- Ryan , R.M., & Deci, E.L. (2008). Self-determination Theory: A Macrotheory of Human Motivation, Development, and Health. *Canadian Psychology*, 49(3), 182-185.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S.H. (1994). Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values. *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Schwartz, S.H. (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review* (Special Issue), 48(1), 24-47.
- Schwartz, S.H. (2007). Value Orientations: Measurement, Antecedents and Consequences Across Nations. R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald & G. Eva (Eds). *Measuring Attitudes Cross-Nationally: Lessons from the European Social Survey* In (p. 161-193). London: Sage.
- Schwartz, S. H. (2011). Studying Values: Personal Adventure, Future Directions. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(2), 307-319.

- Schwartz, S.H. (2012). An Overview of the Schwartz's Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), Article 11. doi:10.9707/2307-0919-1116
- Schwartz, S.H. (2015). Basic Individual Values: Sources and Consequences. D. Sanders & T. Brosch (Eds) *Handbook of Value: Perspectives from Economics, Neuroscience, Philosophy, Psychology and Sociology*. UK. Oxford University Press. DOI:10.1093/acprof:oso/9780198716600.003.0004
- Schwartz, S.H., & Bilsky, W. (1987). Toward a Universal Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
- Schwartz, S.H., & Bilsky, W. (1990). Toward a Theory of Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891. Doi:10.1037/0022-3514.58.5.878
- Schwartz, S.H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov E., Fischer, R., Belerlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J-E., Demirutku, K., Dirilen-Gümüş, Ö., & Mark, K. (2012). Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103, 663-688.
- Sheldon, K.M., & Deci, E. (1996). *The Self Determination Scale*. Unpublished manuscript, University of Rochester.
- Sheldon, K.M., Ryan, R., & Reis, H.T. (1996). What Makes for a Good Day? Competence and Autonomy in The Day and in the Person. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(12), 1270-1279.
- Sökmen, A. (2014). Sosyal Gelişme Endeksi Türkiye için Ne İfade Ediyor? *Türkiye Ekonomi politikaları Araştırma Vakfı*, N201421, s.1-13.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi, Irak ve Suriyedeki gelişmelerin Türkiye'ye etkileri. www.arem.gov.tr/irak-ve-suriye
- Tevrüz, S. (1995). Başarının Boyutları. *Marmara Üniversitesi Örgütsel Davranış Anabilim Dalı Bülteni*, 1, 1-9.
- Tevrüz, S., & Turgut, T. (2004). Çalışma Amaçlarının Tespiti ve Çalışma Amaçları Testinin Geliştirilmesi. *Öneri: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(22), 33-44.
- Tevrüz, S., Turgut, T., & Çinko, M. (2010). *Bir Merakın Peşinde*. İstanbul: Beta
- Tevrüz, S., Turgut, T., & Çinko, M. (2015). Integrating Turkish Work and Achievement Goals with Scjwartz's Human Values. *Europe's Journal of Psychology*, 11(2), 259-279. doi:10.5964/ejop.v11i2.825.
- Tunç, M. (2015). Türkiye'de Çevre-Toplum İlişkileri ve Çevre Sosyolojisi. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 291-318.
- Turgut, T., & Tevrüz, S. (2003). Çalışma Amaçları, Meslekler ve Çalışmaya Ayrılan Zaman. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 57-80.

- Türk Smith, Ş. (2017). Yaşam Değerleri. T. Turgut & M. Çinko (Eds.), *Değerli İnsana "Değerli" Çalışmalar* içinde (s. 1-19). İstanbul: Beta
- Türk Smith, Ş., & Tevrüz, S. (1996). Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üniversite Gençliğini Değerlendiriyor: Sevilen, Sevilmeyen, İdeal ve Tipik Öğrenci Hangi Özellikleri Taşıyor. *IX. Ulusal Psikoloji Kongresi*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Türkiye OECD'nin eğitim raporunda. <https://www.webtekno.com>
- Türkiye'de ekonomik kriz sinyalleri. <https://indigidergisi.com/2018/10/ekonomik-kriz-turkiye-2018>
- Türkiye'de yıllara göre işsizlik oranları: 1990-2014. <https://www.paraborsa.net>
- Türkiye'nin 2016 il il hava kirliliği raporu: Cumhuriyet çevre haberi. <https://www.cumhuriyet.com.tr>
- Türkiye'nin yeni yönetim sistemi hakkında bilmek istediğiniz her şey. (2018, 10 Temmuz). Sabah. <https://tr.euronews.com>
- UNICEF Türkiye/Kaynaklar (2003). Eğitimin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. https://www.unicef.org/turkey/gr/_gziyb.html